

OLTU ŞURA HUKUMETİ

Arş. Gör. Omer KORKMAZ (*)

G İ R İ Ş

Resmi tarih, Türkiye'deki milli mücadeleyi esas olarak 19 Mayıs 1919 tarihinde başlatır ve tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın planları ve çalışmaları doğrultusunda açıklar. Oysa bu tarihin hem öncesinde hem de sonrasında Anadolu ve Trakya'da gözardı edilen büyük bir siyasal canlılık vardır. Ülke topraklarında emelleri olan bilinen Devletlerin işgal tehditleri, yeni ve fiili iktidar merkezlerinin oluşmasını sağlamıştır(1).

Bu iktidar merkezleri, hem İstanbul dışına söz geçiremeyecek hale gelmiş olan Osmanlı otoritesinin ve hem de Erzurum ve Sivas Kongreleri ile yeni ve ulusal bir iktidar odağı haline gelmeye hazırlanan Kemalist önderliğin etkisi dışında ortaya çıkmış ve gelişmişlerdir(2). Kuruldukları bölge ve yöre halkının siyasal kaderini belirleyici kararlar almışlar, kanunlar çıkarmışlar, vergi salıp asker almışlar, yasama ve yürütme organlarına ait birçok devlet yetkisi kullanılmışlardır.

TANOR'un tesbitiyle birer "Kongre Devletçisi" olan (3) bu siyasal oluşumlardan biri de Erzurum'un Oltu ilçesinde (o dönemde büyük bir sancak) kurulup faaliyet gösteren ve çalışmamızın konusunu oluşturan "Oltu Şura Hükümeti"dir.

(*) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Çalışmanın ilk başlığında, Birinci Dünya Savaşı öncesinden Mondros Mütarekesi sonrasına kadar geçen sürede Oltu ve çevresinde meydana gelen askeri, siyasi ve etnik gelişmeler hatırlatılacaktır.

İkinci başlıkta, Oltu Şura Hükümeti'nin kurulmasından önce bölgede faaliyet gösteren Şura ve Hükümetler kısa başlıklar halinde ortaya konacaktır. Her biri ayrı çalışmaları gerektiren Canbizar Orgütü, Aras Türk Hükümeti, Kars İslam Şurası, Milli Şura Hükümeti, Milli İslam Şurası ve Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi bu başlık altında incelenecektir.

Üçüncü başlık, Oltu'da kurulan Komitelere ve Şura Hükümetine ilişkin olacaktır. Burada, Oltu İslam Komitesi ile Oltu Şura Hükümeti'nin kuruluş aşamaları ve çalışmaları ayrıntılı olarak incelenmeye çalışacaktır.

Nihayet son başlıkta, Şura Hükümetinden sonraki tarihsel gelişim özetlenecektir.

I- OLTU ŞURA HÜKÜMETİ'NDEN ÖNCEKİ TARİHSEL GELİŞMELER

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde (Merkez, Erzincan ve Beyazıt olmak üzere) üç sancaklı büyük bir sınır vilayeti olan Erzurum, 1828-29 ve 1877-78 (93 Harbi) Osmanlı-Rus savaşlarında Elviye-i Selâse (Uç Sancak) adı verilen Kars, Ardahan ve Batum'la birlikte Rus işgaline uğramıştı. Oltuda bu yıllarda yine Rusların işgali altındaydı(4).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya yenilgisiyle sonuçlanan 1877-78 savaşının ardından Rusya tarafından dikte ettirilen 3 Mart 1878 tarihli Yeşilköy ve 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşmalarıyla Kars, Ardahan (Oltu, Şenkaya, Olur, Ardanuç ve Şavşat dahil) ve Batum (Artvin Merkez ve Borçka dahil) sancakları hayali savaş tazminatının bir kısmına karşılık olarak Rusya'ya bırakıldı(5). Elviye-i Selâse 30 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşmasına kadar geçen kırk yıllık sürede işgal altında kalmıştır. Oltu ise, 25 Mart 1918'de Türk ordusunun ilçeye girmesiyle işgalden kurtulacaktır.

8 Şubat 1879 tarihli İstanbul Muahede-i Kat'iyesinin 7. maddesine göre, üç yıl içinde, yeni sınırın ötesine geçmeyen yerli ahali, Rus vatandaşı sayılacaktı. Bunu bahane eden Ruslar, işgal ettikleri yerlerdeki Türk halkını kışkırtmaya(6) ve yoğun bir "Ruslaştırma" siyaseti izlemeye başladılar. İşgal öncesinde yaptıkları "Doğu Anadolu Ermenilerindir" propagandasını bırakarak, buralara artık kendi nüfuz bölgeleri gözıyla bakmaya başladılar(7).

Çıldır Sancagından Oltu ile Ardahan Kars'a, Ardahan Batum'a bağlanarak Elviye-i Selâse Bölgesi Kars ve Batum olmak üzere iki Askeri Vilayet (Oblast)'e ayrıldı(8). Kars Oblast'ı Merkez, Ardahan, Oltu ve Kağızman sancaklarına (Okrug) ayrıldı. Kars'ta Ruslar tarafından "Askeri Halk Yönetimi" kurularak, tümgeneral rütbesinde bir askeri vali, bir de vali yardımcısı tayin edildi. İlçelerde albay rütbesinde veya bu rütbe karşılığında bir askeri kaymakam (Naçalnik), bucaklarda da halk tarafından seçilen bir bucak müdürü bulunduruldu. Her köyde bir muhtar bulunur, sekiz köyün bir "başmuhtar"ı olurdu(9).

1912-13 yıllarında Oltu'ya bağlı 180 köy ve burarlarda yaşayan 53.000 insan vardı. Köylerden 9'u Rum, 7'si Ermeni, 164'ü ise Türk köyü idi. Fakat nüfus oranı kesin olarak bilinmemektedir(10).

Savaş öncesinde Rusların Oltu'ya getirdiği silahlı kuvvetler, Rum ve Ermenilerin de kışkırtmalarıyla Türklere karşı çok sert davranıyor, evlerinden alınan Türk erkekleri aç ve susuz bırakılarak güç işlere sevk ediliyorlardı(11).

Yeşilköy Antlaşmasının imzasından Birinci Dünya Savaşı başlangıcına kadar Oltu'da Rus yönetimine karşı herhangi bir direnme hareketi olmuyor. Savaşın başlangıcında Türklerle Ruslar savaş halinde olmadıkları halde, Türkler esaretin artık sona ereceği konusunda büyük umuda kapılıyor, kurtuluş günlerinin yakınlığı, bütün ilçelerde ortak inanç haline geliyor. Yusufeli ve Tavusker bölgelerinden gelen Türk çeteleri de bu inancı iyice kuvvetlendiriyorlardı(12).

1914. Ağustos'unda başlayan Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte seferberlik ilan eden Osmanlı Devleti, 1 Kasım 1914'te ittifak Anlaşmasıyla bağlı olduğu Almanya'nın düzenlediği bir oldubittiyle savaşa girdi. Aynı gün, Rus Kafkas Ordusu Sarıkamış, Pasin ve öteki Anadolu sınırlarında ileri saldırıya geçerek Osmanlı topraklarına girdi. Elviye-i Selâse'yi kurtarmak için bir süredir hazırlık yapan Osmanlı Ordusu da 7 Kasım'da karşı saldırıya geçti. Ruslar, yirmibeş yıldır ellerinde tutukları Oltu, Artvin ve Ardahan'dan çekilmek zorunda kaldılar(13).

22 Aralık 1914'te başlayıp, kış ve bunun şiddetini hesaba katmamak yüzünden 19 Ocak 1915'te felakette biten(14) Sarıkamış Harekâtı başlangıcında Enver Paşa 90.000 kişilik ordusuyla Allahüekber dağlarını aşarak Rus ordusuna taaruz etmek istedi. Ağır kış koşulları ve ikmal yetersizliği nedeniyle, üç kolordudan oluşan Osmanlı Ordusu, daha savaşa girmeden 70.000'in üzerinde asker yitirdi. Bu durumu değerlendiren Rus Kafkas Ordusu 1915 ilkbaharında yeniden saldırıya geçerek birkaç ay önce yitirdiği yerleri geri almış ve Artvin'den Van'a uzanan geniş bir cepheye yayılmıştır(15).

4 Ocak 1915 günü Kazak-Sibirya alayının Ardahan'ı baskınla almasından sonra(16), Rus kazakları ve onlara yardımcı olan Ermeni ve Rum köylüleri tarafından büyük bir soykırımla, Çıldır, Ardahan, Göle ve Tavusker'de yetmiş Türk köy ve kasabasında 40.000 Türk "Osmanlıların gelişine sevindiniz" suçundan dolayı öldürüldüler(17). Halkı öldürülen, yakılıp yıkılan bu köyler arasında Oltu'nun Havdos, Terpink ve Bahçecik köyleri de vardı. Bu katliamlarda Rum ve Ermeni kışkırtmalarının da büyük rolü olmuştur. Ermeniler, Rus ordusu Oltu'ya girdikten sonra her tarafı yağmalayarak, önlerine çıkan Türkleri kadın-çocuk ayırmaksızın insafsızca öldürdüler. Savaş, şiddetli soğuk, yağma, açlık ve susuzluk yüzünden Oltu halkı 1914-1917 yılları arasında çok kötü ve karanlık günler yaşamıştır(18).

Kimsesiz çocukları koruma görevini üstlenen Bakü İslam Cemiyeti Hayriyyesi'nin öksüz çocukları tesbit için Oltu'ya gönderdiği ilk temsilci olan Dr.Sultan,

Oltu'lulara direnme, milli mücadele ve istiklal ruhunu aşılama için "uyanın ve hazırlanın, istiklal uğruna mücadele etmek gerekecektir" diyerek Oltu'da mücadelelerin ilk tohumlarını atıyordu(19).

1917 Rus Devriminden sonra Oltu'nun yönetimi Er icra Komitesi (Soldatski Ispolnitelni Komitet)'nin eline geçti. Önceleri sadece erlerin haklarını korumak için kurulan bu Komite,sonradan yetkilerini genişleterek ilçenin bütün işlerini eline aldı. Haşimoğlu hatıratında(20) bu komiteden (... ihtilalde en büyük karar ve icra organıydı...)şeklinde söz etmektedir.Bir süre bu Komite tarafından yönetilen Oltu, daha sonra ilçe Komiserliği (Okrujnoy Komisariat) adında mülki bir kurul tarafından yönetilmeye başlıyor. Rus Devriminin etkisiyle ilçe ve bucaklarda eski yöneticiler değiştirilerek yerine halk tarafından seçilen yeni yöneticiler getiriliyordu(21).

Brest-Litovsk Barış Antlaşmasınının 4.maddesi gence Elviye-i Selâse'nin hangi ülkeye katılacağını belirleyebilmek için 12 Haziran 1918'de bir plebisit (halk oylaması) yapıldı.62 bucakta yapılan plebisite 19 yaşını bitiren erkekler katılabiliyordu. Oylamaya katılan 87.048 kişi Osmanlı İmparatorluguna katılma isteklerini belirtmişlerdir. Oylamaya katılanların 1924'ü gayrimüslim idi(22).

Plebisit sonucunda hazırlanan Osmanlı İmparatorluğu'na katılma mazbatalarını, Ardahan'lı Hamşioğlu Rasim (Acar) Bey başkanlığındaki 20 temsilciden oluşan Elviye-i Selâse Heyeti(23), padişaha arz etmek üzere İstanbul'a hareket ettiler. Heyet daha Batum limanında iken, Sultan Reşad 3 Temmuz'da öldüğü için yeni Osmanlı padişahı VI. Mehmet Vahideddin, heyeti kabul etmiş ve bir de Hatt-ı Hümayun yayınlamıştır(24).

Brest-Litovsk Antlaşmasından sonra Oltu'lulara büyük bir cesaret geldi. Çalışmalar hızlandı, halkın morali yükseldi. Mart'ayı başlarında köylerden toplanan kuvvetler Narman üzerine gönderildiler. Bu kuvvetler Narman'daki yerli kuvvetlerle birleşerek ilçeyi kuşattı. Ermenileri Şekerli'ye çekilmeye mecbur ettiler.

Türk kuvvetleri Şekerli köyünde de gerekli düzeni almışlardı. Ermenilerin yer yer direnmeleri kırıldıktan sonra savaş üstünlüğü kısa zamanda Türklere geçti. Narman, Ağaçova ve Şekerli dolarındaki savaşlar hiç durmaksızın iki gün iki gece sürdü. Türk kuvvetleri karanlıktan yararlanarak kaçmaya başlayan Ermenileri Pasin köylerine kadar sürdüler(25).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu ile yeni bir devletin başlangıcının birleşim noktası sayılabilecek 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin 11. maddesi gereğince, henüz altı ay önce düşmandan kurtarılmış olan bölge tekrar Ruslara bırakılıyordu(26). Üstelik yalnız Azerbaycan ve Dağıstan Cumhuriyeti bölgeleri ile İran Azerbaycan'ı değil, 1829 Edirne Antlaşması ile savaş tazminatının yerine Çarlığa bırakılmış olan Ahıska ve Ahılkelek çevresi ile, 1878'de Osmanlı'nın elinden çıkan Batum (Ağaçova-Çürüksu ve Artvin), Ardahan, Oltu ve Olur dahil Kars da Osmanlı sınırları dışında kalmakta, Ermeniler ile Gürcülerin istilâsına terk edilmekteydi(27).

Elviye-i Selâse'deki birbuçuk milyon Türk ve Müslüman ahaliyi zor durumda bırakan bu mütareke hükümlerinden yararlanan-başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri Kasım başından itibaren bütün Kafkasya'yı işgale başladılar(28). İtilaf Devletleri Kars ve Oltu dolaylarına Ermenileri yerleştirecekler, Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'yu da içine alan bir "Ermenistan" kuracaklardı(29).

Oltulular, geri çekilme hazırlığı yapan Osmanlı Ordusu mensuplarına sitem edip "Bizleri Ermenilere mi teslim edeceksiniz?" diyorlar, fakat teslim olmamak, sonuna kadar mücadele etmek için gerekli hazırlıkları yapıyorlardı(30).

II- OLTU ŞURA HUKUMETİNDEN ÖNCE BÖLGEDE KURULAN ŞURA VE HUKUMETLER

A- CANBIZAR ÖRGÜTÜ

Ermenilerin zulüm ve terör örgütü "Canfeda"ya karşı 1909'da Kars'ta kurulan Canbizar Örgütü, Elviye-i Selâse ve Ahıska'daki İslam Komitesi ile 5 Kasım 1918'de Kars'ta kurulan Milli-İslam Şûrası adlı Anadolu'nun ilk müdafa-i hukuk cemiyetinin çekirdeğini oluşturmuştur(31).

B- ARAS TÜRK HUKUMETİ

3 Kasım 1918'de Iğdır'da kurulan bu Hükümet, kuruluş safhası ve faaiyet dönemi çok kısa olmasına rağmen, milli mücadelenin başlatılması, özgürlük ve bağımsızlığına düşkün olan bölge halkının itilaf Devletleri karşısındaki sert tutumlarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu Hükümet, kabine üyelerini de gösteren bir "Kuruluş Beyannamesi" yayınlamıştır (32).

Kars İslam Şûra'sının 30 Kasım 1918'de Kars'ta yaptığı bölgenin ilk büyük kongresinde, Aras Türk Hükümeti, merkezi Kars olarak tasbit edilen Milli Şûra Hükümeti'ne iltihak etmiş ve onun bir şubesi olarak Iğdır'da mücadeleye devam etmiştir(33).

C- KARS İSLAM ŞURASI

5 Kasım 1918'te Kars'ta kurulan Kars İslam Şûrası'nın çekirdeğini, Nisan 1917'de gizlice kurulup Ekim 1917 sonlarında resmen çalışmaya başlayan Elviye-i Selâse ve Ahıska'daki İslam Komitesi oluşturmuştur(34).

Kars İslam Şûrası, Batum'dan Nahçıvan'a değin uzayan yerlerde de şubeler açıp halkı silahlandırarak Ermeni ve Gürcü kuvvetlerinin istilasına karşı buraları de korunmuştur(35).

Elviye-i Selâse halkı için yeni bir umut ışığı olan Kars İslam Şûrası, Oltu, Ardahan, ve Kağızman sancakları ile buralara bağlı kazalardan gelen tem-

silcilerle 14 Kasım 1918'de yaptığı ilk kongresinde (Birinci Kars Kongresi) "Milli Şûra Hükümeti" adını almaktadır(36).

D- MILLİ ŞURA HUKUMETİ

Birinci Kars Kongresi'nde Piroglu Fahrettin (Erdogan) Bey'in başkanı olduğu sekiz kişilik bir "Muvakkat Heyet" ile, Kepenekçi Emin Aga başkanlığında "Milli İslam Şûrası Merkez-i Umumisi" adıyla yerli bir hükümet kurulmuştur(37).

3. Tümen Komutanı (Deli) Halid Bey'in de büyük himmet ve kılavuzluğu ile Kars'ın ilçeleri ile Oltu, Ardahan ve Kagızman sancakları, Ahıska, Batum ve Artvin vilayetleri ile ilçelerinde de şubeler (şûralar) açılmıştır. Bu sırada Nahçıvan ve Kemerli'de de Osmanlı ordusunun yardımı ile şûralar kurulmuştur(38).

E- MILLİ-İSLAM ŞURASI

30 Kasım 1918'de Kars'da "milletvekili" adıyla gelen yetmiş halk temsilcisi Büyük Kars Kongresi'ni yaptılar. Bu temsilciler, Ordubad, Nahçıvan, Kemerli, Serdarabâd, Doğu Şüregel, Ahılkelek, Ahıska gibi 1877'den önce Rus Çarlığının eline geçmiş bölgeler ile Elviye-i Selâse'den gelmekteydiler. Bu Kongrede, halkın çoğu Müslüman ve Türk olan yerlerdeki Osmanlı ordusunun çekilmesinden dolayı oluşan yönetim ve savunma boşluğunu doldurmak amacıyla merkezi Kars olmak üzere, Milli İslam Şûrası adlı yerli bir hükümetin kurulmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Hükümetin sınırları Batum'dan Ordubad'a, Ağrı'dan Azgur'a kadar uzanıyordu(39).

Cihangiroglu İbrahim (Aydın) Bey'in başkanlığındaki bu Hükümet'in oniki üyesinden biri Oltu'lu Molla Bilal Efendi idi(40).

Milli İslam Şûrası, Kongreden sonra derhal askeri hazırlıklara girişti. Halkı silahlandırıp ilerdeki çatışmalara hazırlamak için tedbirler aldı. İl ve ilçelerde askeri eğitim amacıyla birlikler kurdu. Tahirbeyog-

lu Yusuf Ziya Bey başkanlığında Milli Şûra teşkilatını kuran Oltulular da 26 Aralık 1918'de Yasin (Haşimoğlu) ve Nevzat Bey'ler komutasındaki bir taburu destek olmak için Kars'a gönderdiler. Oltu'lu askerler İngilizlerin Milli Şûra'ya devrettikleri İçkale, Karadağ, Arap, Muhlis Paşa, Veli Paşa, Çakmak ve Laz tabyalarına dağıtıldılar ve tabyaları korumak görevi Yasin (Haşimoğlu) Bey'e verildi(41).

F- CENUBİGARBI KAFKAS HÜKÜMETİ MUVAKKATA-İ MİLLİYESİ

3-5 ve 7-9 Ocak 1919 tarihlerinde Ardahan'da yapılan kongrelerde alınan kararlar(42) gereğince, 17-18 Ocak 1919'da Kars'da yapılan ve Batum'dan Nahçıvan'a kadar uzayan yerlerden gelen 131 halk temsilcisinin katıldığı Büyük Kars Kongresi'nde "Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi" kuruldu(43).

Cihangiroğlu İbrahim (Aydın) Bey'in başkanlığındaki Hükümetin on adet bakanı ve dört adet genel müdürü vardı(44). Kars Kongresi'nin Oltu'lu delegelerinden Molla Bilal Bey sonradan Maliye Mümessili Hüseyin (Köycü) Bey Meclis Yönetim Kurulu Başkanı ve Sami Bey de Hariciye Mümessiligi Başkatibi olarak Hükümette yer aldılar(45).

Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi'ni "küçük bir devlet ve tamamen orijinal bir müdafai hukuk müessesesi" olarak niteleyen TUNAYA (46), Hükümetin programında(47) Parlamantosunun kabul ettiği "Esas Teşkilat Kanunu-Anayasa" olarak belirtmiş ve Hükümetin 8.000 kişilik bir orduya sahip olduğunu vurgulamıştır.

12 Nisan 1919'da İngilizler "Hükümetin Batum'dan vazgeçmemesi" ve "azınlıklara karşı takındığı hukuk dışı tutum" gerekçeleri ile Parlamento binasını basarak Hükümet üyesi oniki kişiyi Malta'ya sürgüne gönderip Hükümeti dağıttılar(48). 13 Nisan 1919'da Kars resmen işgal edilerek, durum bütün köylere İngiliz uçakları ile atılan bir "Beyanname" ile duyurulmuştur(49).

Baskın ve işgal sırasında Erzurum'da bulunan Hükümetin Hariciye Mümessili Fahrettin (Erdogan)Bey, Erzurum'da Avukat Hüseyin Avni Bey ile anlaşarak Hükümet karargahını onun yazıhanesine kurmuş ve çalışmalarına burada devam etmiştir(50).

Sürgünden dönen Hükümet reisi Cihangiroglu Ibrahim (Aydın) Bey, 23 Mayıs 1921'de Trabzon'da bulunan Ankara Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek onları desteklediklerini bildirmiştir. 29 Mayıs 1921'de karşılık bir telgraf almıştır(51).

III- OLTU'DA KURULAN KOMİTELER VE ŞURA HÜKÜMETİ

A- OLTU İSLAM KOMİTESİ

Oltu'lu Türkler arasında teşkilatlanma, düşmana karşı direnme, mücadele etme ve anavatanla birleşme düşüncesi I.Dünya Savaşı yıllarında doğmuştur. Savaş yıllarında Oltu'daki azınlıkların göstermiş oldukları faaliyetler yerli Türk halkını kamçılamış,onlarda milli şuurun hızla uyanmasına sebep olmuştur. Osmanlı ordularının çeşitli cephelerde uğradığı yenilgiler ise Oltuları başlarının çaresine bakmaya yöneltmiştir(52).

Bakû İslam Cemiyet-i Hayriyyesi'nin Oltu'ya gönderdiği üçüncü temsilci olan İsmail Bey Nazar Ali (oglu), Oltu'da uzun süre kalarak ilçenin ileri gelenleri ile görüşüp onların kafalarına direnme, milli mücadele ve istiklâl ruhunu sokmuştur. İsmail Bey Nazar Ali (oglu) etrafında toplanan; Yusuf Ziya Bey, Dr. Esat (Oktay) Bey, Yasin (Haşimoglu) Bey, Molla Bilâl Bey, Terpink'li Molla Veysel Bey,Daggir'li Taştan Efendi, Sefer Efendizâde Ahmet Bey ve Şakirzade Ahmet Bey gizli "İslam Komitesi"ni kurdular(53)

İslam Komitesi, Türkleri teşkilatlandırarak, ileride Oltu'nun Anavatanına katılmasını sağlayacaktı. Komite üyeleri Bakû İslam Cemiyet-i Hayriyyesi'ne girerek gizli çalışmayı ve işbirliğini sağlayacaktı (54).

1917'deki Rus Devrimi, Oltu İslam Komitesinin daha hızlı bir tempo ile çalışmasına yol açtı(55). Komite

çalışmaları yalnız Oltu ve köylerini değil, uzanabil-
diği bütün bölgeleri kapsıyordu. Bir defasında Tortum'a
kadar gidilmiş ve oralarda Türklere yapılan zulüm
incelenmişti(56).(57).

Komite, Yusuf Ziya Bey'i halk temsilcisi olarak
Tiflis'e göndermiştir(58).

Rus Devriminden sonra gelen yeni Rus yönetici-
leri, hakimiyetleri altında bulundurdıkları Türk
yurtlarındaki memur kadrosunu seçimle yerli halktan
kuracaklardı. Oltu'da bulunan Rum ve Ermeni azınlık-
ları bu fırsatı kaçırmamak için her çareye baş vurdu-
lar. Devlet dairelerine Türkleri sokmamak, kendileri
yerleşmek istiyorlardı. Fakat onların bu niyetleri Oltu
İslam Komitesi'nin sıkı çalışmaları sonucunda gerçek-
leşemedi.Yapılan memur seçimlerini Türkler kazanarak
bütün Devlet dairelerine yerleştilediler. Bu durum Türkler
arasındaki birliği kuvvetlendirdi. teşkilatlanmayı
hızlandırdı, İslam Komitesi'nin itibarını
yükseltti(59).

Geriye en önemli konu olarak halkın silahlandırıl-
ması kalmıştı. Bu işi de önemle ele almak gerekiyordu.
Türkler 1878'den beri askerlik yapmadıkları için silah
kullanmasını pek az biliyorlardı. Ostelik kullanacak
silahları da yoktu. Oysa ki Ermeniler hem askerlik yap-
mışlar, hem de halkça silahlanmışlardı. 250 kişilik
düzenli bir bölükleri vardı. Bölük komutanı Rus ordusu
subaylarından yüzbaşı Bagdayef'ti. Oltu'daki cephane-
likler ve ambarlar onların elindeydi(60).

Ermenilerle Türkler arasındaki bu denge farkını
gören İslam Komitesi, dengeyi sağlamak için bazı ted-
birler aldı. Yasin Haşimoğlu bu çalışmaları hatıratında
(s.5-6) şöyle aktarmaktadır:

"Kasabanın içinde Komitemize mensup adamlar Rus-
lardan parayla tüfek ve cephane satın alıyorlardı.
Diğer halkın da silahlanması konusunda çok gizli su-
rette çalışmaktaydık. Nahiyelerdeki memurlar Komite-
mizin adamları oldukları için,onlar vasıtasıyla silah
tedarikini teşvik ediyorduk. Az zaman zarfında bütün

ilçe halkı Komitenin varlığından ve emellerinden haberdar olmuş ve hepsi istisnasız tek vücut, tek kafa gibi gizliliğimizi korumuş, sırlarımızı dışarı vermemiştir.

Köylüler harp sıralarında ve orduların geçişlerinde yagma edildiklerinden parayla silah satın alacak durumda degillerdi. Komitenin teşvikiyle bir köyde yakın akrabalarından ikişer öküzü olanlar birer tanesini satıp bedeliyle silah almakta, kalan birer öküzlerini debirleştirerek ortaklaşa çalışmaktaydılar. Birçok köylerde bu hal itiraz edilmeksizin yapılmış, bu suretle silah tedarik edilmiştir.

Silah ve cephane Oltu'da kalan Ruslardan ve çoğu Gürcülerden parayla alınmaktaydı. Bu şekilde silahlanma geç ve güç olduğundan çabuk silahlanmak için başka çareler düşünüldü. Mevcut silahlardan çeteler kurularak çekilmekte olan hafif Rus asker gruplarının ellerinden silahları alıncağı. Ruslara katiyen hakaret edilmemesi tembih edilmişti. Silah tedarigi için kurulan çetelerden bir kısmı da Tortum taraflarına gitmiş ve Odük köyünde Ermenilerin muhafazası altında bulunan ambarı dağıtmıştı. Kisha köyündeki Ermenilerin ellerinden silahları alındıktan sonra ele geçen silahlarla çetelerin miktarı artırılmış ve daha kuvvetlendirilmişti. Ufak tefek baskınlarla başarıya ulaşan çeteler, Erzurum'un Hıns köyünde de bir ambarın mevcut olduğunu ve az kuvvetle korunduğunu haber aldıklarında oraya da gidip baskın yapmak, cephane ele geçirmek istemişlerdi. Fakat mesafenin çok uzak olması Ermeni kuvvetlerinin keşif bulunduğu Erzurum yakınına bu maksatla gidecek çetenin yakalanma tehlikesi, her şeyden önce hazırlık planlarımızın ortaya çıkması korkusu bu işi engelledi. Daha yakında bulunan Oltu ambarlarının zaptedilmesi düşünüldü. İlk hedefimiz bu oldu.

Oltu'ya gidip gelen Türk köylüleri Ermeni askerlerinin sık sık tecavüz ve hakaretlerine maruz kalıyordu. Buna nihayet vermek ve mevcudiyetimizi göstermek için biran önce Oltu'nun zaptı, Ermeni kuvvetlerinin dağıtılması zaruret haline gelmişti. Bu maksadın husûlü için azami surette çalışmak ve hazırlanmak

icap ediyordu.

Gürcü asıllı Ustegmen Bakradze'den tanesi 15 kaptanlık piktan alınan 2200 mermi gece götürülürken Ermeniler tarafından görüldüğünden, sonra taşımak üzere bir barakaya bırakılmıştı. Ertesi gün bunların Ermeniler tarafından alındığını gören Komitemiz, Ermeni Taşnak Komitesi azalarını çağırarak cephanenin Türklere ait olduğunu bildirmiş, iadesini talep etmişti. İsmail Nazarali(oglu) bu teklifi yaparken Oltu Türklerinin hukukunun korunması için kurulan İslam Komitesi'nin mevcudiyetini de bildirmiş, Ermenilerin cephaneyi az noksanıyla iade etmeleri sağlanmıştı."

İslam Komitesi, Oltu'daki Ermenilerin askeri üstünlüklerini yok etme ve cephaneliklerini dağıtma kararı almıştı. Fakat bu iş kolaylıkla ve kan dökülmeden yapılmalıydı. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 27 Ocak 1918'de, Ermenilerin ummadıkları bir anda Oltu her taraftan yerli kuvvetlerce kuşatıldı. Türk kuvvetlerinin savaş yetenekleri eksik, fakat moralleri oldukça kuvvetliydi. Kuşatma planı başarılı bir şekilde uygulandı. Telgraf hatları akşamdan kesildi. Çetelerin bir kısmı ilçe içerisindeki devlet dairelerine el koymak üzere geceden Oltu'ya alındılar. Çevre köylerden gelen kuvvetler şehir dışında mevzilendi, atlı kuvvetler ise cephane ve depoları almakla görevlendirildiler. Harekât, Ermeni bölük komutanı Yüzbaşı Bağdayef'in evinin sarılmasıyla başladı. Komite üyeleri yüzbaşıya Türklerin amacını anlatarak, ambar ve cephanelerin kendilerine teslimini, bu konuda bölük çavuşuna bir emir yazılmasını istediler. Durumun ciddiyetini anlayan Bağdayef teklifi kabul ederek Ermeni bölük başçavuşuna aşağıdaki emri yazdı(61).

"Başçavuş,

İlçenin düzen ve güvenliğini beraberce temin etmek için Müslümanlar da bir milis kuracaklar. Bunların bu teşkilatı bizim için de bir kolaylık demektir. Bu sırada bir kötülük olmaması ve bir olaya meydan bırakılmaması için muvakkaten askerlerin elindeki silahı bıraktırınız. Şimdi geliyorum.

Yüzbaşı Bağdayef"

Olayın geri kalan kısmını HAŞİMOĞLU'nun Hatıratından (2.Bölüm) aktaralım:

"... Emrin yazılı olduğu kağıdı alarak Oltu'lu Ali Paşa adlı birisiyle ilçenin doğusunda Bilâl yönetimindeki müfrezenin yanına gittik. Müfrezeden aldığımız birkaç kişiyi selgah çukurlarına mevki aldirdikten sonra, geceden çayın üstüne konulan tek tahtalı köprüden geçtik. Çayın kenarına yaklaştığımız vakit, Ermenilerin erzak ambarlarındaki karakol erlerinin mevzide oldukları görülüyordu. Çayı geçtikten sonra bunlar, mevzileri bırakarak ambarlara sığındılar. Ellerimizde silah ve kağıtlarla ,ambarlardan bir Ermeni eri alarak kışlanın önüne kadar geldik. Eri, başçavuşu çağırarak üzere kışlaya gönderdik. Biz de şosenin kenarına mevzi aldık. Az sonra başçavuş ve er geldiler. Meseleyi anlattık. Bulduğumuz yerden etraf iyi görünmediğinden, ellerinde sopa olup kendilerini silahlı gibi gösteren kalabalığı işaret ederek, silah ambarlarının teslimi hakkındaki emri taşıyan kağıdı verdik. Toplanan kuvvetlerimizin hâdise çıkmazsa dağılacığını bildirdik. Biz ermeni eri ile birlikte silah ve cephane ambarlarına doğru ilerlerken silahlı ve silahsız halkın Millet bahçesine toplandıklarını daha önceden görmüştük. Cephaneliklerin karakol binasına yaklaştığımızda, burada bulunan 8 kişilik muhafız takımı teslim olmak istemedi. Kendilerine fazla vakit kaybetmememiz gerektiğini, aksi takdirde silah kullanılmak zorunda kalacağımızı, bizden iki kişi ölürse onlardan sekiz kişinin öleceğini bildirdik. Tam bu sırada, Göle yolundan Sarıkamış'lı Mehmet Bey komutasındaki süvarilerimiz ambarların önüne geçtiler. Ermeni korkularından çatışmaya mecbur etmemek için gelen süvarileri Tamrut yolu üzerine gönderdik. Kendilerine, bir hadise çıkmadan şehire girmemelerini söyledik. Ermeni erleri silahlarını bırakarak teslim oldular. Daha sonra da serbest bırakıldılar.

Ambarlar alınır alınmaz derhal açıldı, biraz önce çayın bu tarafına geçip Millet Bahçesinde beklemekte olan silahsız halka silah dağıtıldı. Erzak ambarlarındaki nöbetçiler itiraz etmeksizin silahlarını ve

yerlerini teslim ettiler. Ambarların teslim alınıp nöbetçilerimizin konulmasından sonra Çerkez Safi ile Ermeni koguşuna gittik. Yüzbaşı Bagdayef'in silahların teslimi hakkındaki emirnameyi verdik. Başçavuş, silah teslimine razı olduğu halde askerler razı olmadılar. Bunun üzerine, hiddet göstermeksizin çoğu tanıdık olan bu askerlere şöyle hitap ettim:

Komşular, arkadaşlar!

Görüyorsunuzki dört taraf silahlı adamlarla dolu. Sizde tüfekleri vermez böyle silahsız durmazsanız sonu nereye varır. Ya sizden ya da karşı taraftan bir serseri çıkıp ateş edecek olursa kaç anayı aglatacağınızı hesap ettiniz mi? Zaten Bagdayef'te bu ciheti düşünerek emirnameyi yazdı. Kendisi müzakerededir. Biraz sonra gelecek. Tüfekleri kendi çavuşunuza teslim ediniz.

Bunun üzerine Ermeni askerlerinin bir kısmı tüfekleri teslim etmeye ve kapıdan çıkmaya başladılar. Bir kısmı ise bir müddet ısrar ve tereddütten sonra teslim ederek evlerine gittiler. Kışla boşaldığı sırada Yüzbaşı Bagdayef de muhafaza altında geldi. Kışla ve Ermeni askerlerinin silahları muhafazamız altına alınmıştı.

Postane, Jandarma karakolu ve sair mahaller de aynı şekilde alınmış, buraları bekleyen Ermeni askerleri silah teslim ederek evlerine çekilmişler, bu suretle hiçbir hâdise çıkmadan Oltu tamamiyle işgal edilmiştir. Ellerinden silahı alınan Ermeni askerlerine ve halktan hiçbirisine dokunulmadığı gibi, husumet de beslenmemiştir. Bu olaydan sonra Türk halkı Ermenilere daima güler yüz ve tatlı sözle muamele ederek bizden onlara bir fenalık gelmeyeceği hissini vermiştir.

Akşam karanlığı basmak üzereydi. Müzakereye girişildiğinde durumun nazik olduğu gözler önüne serilmiş elde bulunan kuvvetlerle alınan tertibatın iki gün daha uzatılması kararlaştırılmıştı. Bu müddet zarfında teşkilatlanma tamamlanacak, bütün halka milliyet

tefrik edilmeden iyi muamele yapılacaktı.

Takdirle kaydedilecek bir hal varsa o da; Oltu'nun muhtelif bölgelerinden toplanmış, isimleri ve sayıları bile tesbit edilmemiş bu kadar kalabalık halkın tek vücut gibi hareket etmesidir. Komitenin çok gizli tuttuğu hazırlığı kimse ifşa etmemiştir. Üstelik halk, bu gizliliğe kendiliğinden o kadar riayet etmiştir ki, Ermeni komutanının evi "Komite Binası"nın karşısında olmasına rağmen sonuna kadar hiçbir şey anlaşılmamıştır. Komitenin direktifi üzerine ilçede can ve mal emniyeti sağlanmış, nöbet hizmetleri halk tarafından eksiksiz olarak seve seve yapılmış, Oltulular arasında sıkı bir dayanışma kurulmuştur..."

Oltulular, 27 Ocak 1918 harekâtını başarıya duruma hakim olduktan sonra düzenli bir bölük kurdular. Bölük Komutanlığına İslam Komitesi kurucu üyelerinden Yusuf Ziya Bey getirildi. Daha sonra Ermeni bölük komutanı Yüzbaşı Bağdayef ile Taşnak Komitesi üyeleri çağırılarak, kendileri ile müzakerelerde bulunuldu. Türkler, Ermenilere Oltu'nun yönetimi konusunda şu teklifleri yaptılar:

- 1- Ermeni askerlerinin ellerinden alınan silahların bir kısmı kendilerine iade edilecek,
- 2- İlçedeki düzen ve güvenlik birlikte sağlanacak,
- 3- İlçenin düzen ve güvenliğine yardımcı olmak için Ermeni bölüğü yeniden kurulacak. Ermeniler bu teklifleri sevinerek benimsediler(62).

Türklerin teklifleri ilk bakışta çok hatalı görülmektedir. Fakat olaylar zinciri derinliğine incelendiğinde bunun güzel bir taktik olduğu anlaşılır. Komite üyeleri Ermenilerle yapılacak mücadelenin uzun süreceğini düşünerek bu yola başvurmuşlardır. O günlerde Türkler için yalnızca zaman kazanmak önemliydi. Kazanılan zaman içerisinde gerekli hazırlıklar yapılacak, mücadelenin daha ilk günlerinde kan dökülmesinin önüne geçilecekti. Başlangıçta Ermenilere karşı girişilecek baskı hareketleri çatışmayı güç bir çıkmaza itebilirdi.

Bütün bunlar düşünöldüğü içindir ki, Ermenilere tavizler verilmiş, kuşkulanmaları önlenmiştir(63).

Türklerin teklifini olumlu karşılayan Ermeniler, kıza zamanda bölük teşkilatını kurdular. Türk ve Ermeni bölüklerinin yönetim, eğitim ve öğretim işleri ayrılarak, giyim ve besleme işleri aynı kaynaga, yani Ruslardan kalan erzak ambarlarına bağlandı. İlçedeki ortak yönetim Mart ayı başlarına kadar bu şekilde sürdü. Köylüler bile, silah kullanmayı en iyi biçimde öğrenmişlerdi(64).

Ermeniler arasında da yoğun bir çalışma seziyordu. Onlar da bütün hızlarını teşkilatlanmaya vermişler, çeşitli Ermeni köylerinde kuvvetler toplamaya başlamışlardı. Türkler bu hazırlıklardan habersiz gibi görünerek karşı hazırlık yapmaktan geri durmuyorlardı. Ansızın ortaya çıkabilecek bir Ermeni saldırısını durdurmak için bütün çalışmalar tamamlanmıştı. Narman'ı ellerinde tutan Ermeniler Şekerli ve dolaylarında da kuvvetli bir bölüğe sahiptiler. Bu bölük Türkler için büyük bir tehlike oluşturuyordu. Her an ileri bir yürüyüşe geçmesi, yerli Ermenilerle birleşerek köyleri yakıp yıkması ve halkı katletmesi olagandı. Türk ordusu Oltu üzerine yürüyüşe geçtikten sonra bu söylenti ve korkular her an gerçekleşebilirdi. Bu yüzden, önceden çok hazırlıklı olmak, bütün kötü ihtimalleri düşünerek hareket etme gerekiyordu. Ermenilerin gerçek niyetleri artık iyice anlaşılabilirdi. Oltu'daki hazırlıklar tamamlandı. Türk köylerinde de teşkilatlanmalar önceden düzenli bir şekilde yürütülmüştü. Şimdi sıra vakit kaybetmeden Oltu, Narman ve dolaylarındaki Ermenilerin temizlenmesine geliyordu. Mart ayı başlarında civar köylerden toplanan Türk kuvvetleri önce Narman, sonra da Şekerli'deki Ermenileri bozguna uğratarak buraları düşman işgalinden kurtardılar(65).

Narman savaşları başlamadan kısa bir süre önce İslam Komitesi üyeleri, Ermeni Taşnak Komitesi üyelerini çağırarak kendilerine Oltu'nun baştan başa Türk olduğunu hatırlatmışlar, bu yüzden ilçede iki ayrı kuvvetin bulunmasının sakıncalı olduğunu öne sürmüşlerdi. Türk

Komitelerine göre çoğunluk Türklerde olduğu için haki-
miyet de onlarda olmalı, Ermeniler silahlarını bırak-
malı, buna karşılık kendilerine azınlık hakları ile
birlikte can ve mal güvenliği sağlanmalıydı. İslam
Komitesinin bu teklifi Ermenilerin hoşuna gitmemiş,
fakat kuvvette karşı duramayacaklarını da anladıkla-
rından kabul etmekten başka bir çare bulamamışlardı.
Ancak bir kısım Ermeni askerleri silah teslim
etmeye yanaşmayarak direnmekte devam etmişler, bazıları
da Türk teklifini reddederek şehir dışına kaçıp orada
mevzilenmişlerdi. Ne varki Türklerin hazırlığı da
tamamdı. Harekât kısa zamanda başlayacaktı. Ermenilerin
teslim olma konusundaki son teklifi de reddetmeleri
savaşın başlamasına yol açtı. Oltu'lu milisler kısa
zamanda savaş üstünlüğünü ele geçirerek duruma hakim
oldular. Bu yenilgi karşısında Ermeniler teslim olmak-
tan başka çıkar yol bulamadılar(66).

12 Mart 1918'de, Oltu İslam Komitesi toplanarak
Ermenileri sınırışı etmeğe karar verdi. Bu kararın
başlıca sebebi, onların Erzurum ve Pasinler köylerinde
işlemiş oldukları cinayetlerdi. Komite kararı kısa za-
manda uygulanarak, Oltu ve köylerindeki bütün Ermeniler
sınırışı edildiler. Bu sırada Türk ordusu da ileri
yürüyüşe geçmişti. 25 Mart 1918'de Yarbey Mürsel Bey
komutasındaki 5. Kafkas Tümeni, halkın sevinç gösteri-
leri arasında Oltu'ya girdi(67).

Oltu İslam Komitesi, 25 Mart 1918'den sonra görev
ve yetkilerini Türk ordusuna devrederek kendi kendisini
feshetti. Yarbey Mürsel Bey Ardahan'a hareketinden önce,
Yusuf Ziya Bey'i Oltu kaymakamlığına tayin ettirdi. 5.
Kafkas Tümeni Oltu'yu Ermenilere karşı savunan yerli
kuvvetlerden bir kısmını takviye alarak ilçeden ayrıl-
dı. Oltulular 1918 Martından aynı yılın Ekim ayına
kadar nisbeten sessiz bir devre geçirdiler. Fakat 30
Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi yeni bir
felaketin habercisi olacaktır(68).

B- OLTU İSLAM TERAKKİ KOMİTESİ

Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince, Oltu, yeni-
den Osmanlı sınırları dışında kalınca, Yusuf Ziya Bey,

Oltu İslam Komitesi'ni "İslam Terakki Komitesi" adıyla yeniden teşkilatlandırmıştır. Oltu'yu "Şûra Şubesi" şeklinde Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi'ne bağlayacak olan bu komitenin üyeleri şunlardı: Başkan Yusuf Ziya Bey, Jandarma Komutanı Şakir oğlu Ahmet Bey, Hamşioğlu Rüstem Bey, Nazım Bey ve Kara Cibozade Bahri Bey(69).

Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi 13 Nisan 1919'da dağıtılınca İngilizler Oltu şubesini de dağıtıyor ve yerine bir meclis kuruyorlar. Bu Meclisin üyelerinden Şakiroğlu Ahmet Bey, Erzurum'da bulunan Hariciye Nazırı Fahrettin (Erdogan) Bey'e gönderdiği raporda durumu şöyle aktarıyor(70):

"Sa'adetliü Begefendi,

İki İngiliz Zabiti, on neferle Oltu'ya geldi ve kasabada iskan edecekleri elli piyade neferi gelene kadar. Ve elli İngiliz piyadesi bugün veyahut yarın gelecektir. Burada bulunan Zabitlerin ikisi Yüzbaşısıdır: Farel ve Foltin bundan iki gün evvel Kosorlu Tefik Bey ile Göle merkezi Merdinik'e gittiler, Ardahan ve Göle Muhaciri'ni kendi yerlerine gönderirler. Ve buranın yani Oltu sancığı Muhacirlerini dahi herkes kendi yerlerine gönderiyor.

Oltu Milli Şûrasından ibaret Hükümetimizi dağıttı. Kuburnator (Mutasarrıf) Kurmay Yüzbaşısı Farel kendisi oldu. Ve İslamlardan beş aza ve Rumlardan bir aza tayin eyledi. İslamlardan Mehmed Ramiz Bey, Reis ve azalar dahi: Bendeniz Şakiroğlu Ahmed, Tahiroğlu Yusuf Ziya Bey, İzzet Bey ve mebus Ahmed Efendi, Rumlardan Narman'lı Korkor..."

3.5.1919- Oltu Meclis Azası Şakiroğlu Ahmet

C- OLTU ŞURA HÜKÜMETİ

1- Kurulması ve Çalışmaları

12-13 Nisan 1919'da Cənubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi İngilizler tarafından dağıtıldığı halde bölgedeki Türklerin özgürlük ve bağımsızlık için direnme azimleri kırılmamıştır. Batum ve Nahcivan geçici hükümetleri devam etmiş; Kağızman, Akbaba, Alahüekber, Sarıkamış il ve ilçelerinde fiili mücadeleye devam edilmiş; Oltu sancagında bağımsız bir örgütlenmeye gidilmiştir(71).

29 Mayıs 1919'da İslam Teraki Komitesi'nce temelleri atılan Oltu Şura Hükümeti, İngiliz planını uygulatmamak, Ermenileri Oltu'ya sokmamak ve sonuna kadar mücadele etmek amacıyla kurulmuş(72), Kars'taki bölgesel ve merkezi birliğin dağıtılmasından sonra fişkıran yerel yönetimlerin (hükümetlerin) en etkilisi ve kucaklayıcısı olmuştur(73).

Oltu Şura Hükümeti, Karınca Düzü'nden Kaleboğazı'na, Artvin'den Bardız ve Narman yaylalarına kadar olan bölgeyi savunma sınırları içerisine almıştır(74).

Oltu Şura Hükümeti'nin kurulması İngilizleri kuşkulandırdı. Kars'tan Yüzbaşı Foltin ile Yüzbaşı Farel'i bir manga erle birlikte Oltu'ya gönderdiler. Yüzbaşı Foltin göçmenler konusu ile ilgilenmek üzere Göle'ye döndü. Yüzbaşı Farel ise Şura Hükümeti'ne baş vurarak Oltu ve dolaylarının Ermenilere ait olduğunu, bu yüzden buralara Ermenilerin getirilmesine izin verilmesini istedi. Hükümet üyeleri İngiliz delegesinin bu teklifini reddettiler. Şura Hükümeti'ni zorla dağıtamayacağını anlayan Yüzbaşı, yeni bir meclis kurulmasını ve bu meclise Rumlardan da bir üye alınmasını sağladı. Mehmet Ramiz Bey'in başkanlığında kurulan ve Şura yönetiminin yerini alan yeni meclis "Oltu Meclis-i İdaresi" adını aldı. Yusuf Ziya Bey, Şakiroğlu Ahmet Bey, İzzet Bey, Sefer Efendizâde Ahmet ve Rumlardan Narman'lı Papadapula meclis üyesi oldular. Meclis kararlarını, kendisini "Oltu Mutasarrıfı" olarak tanıtan, Yüzbaşı Farel vize ediyordu. Farel Oltu'da üç hafta kalmıştı. Bu

müddet içerisinde Narman köyüne giderek oradaki Rumlarla görüşmüş, Oltu'da bozgunculuk yapmış ve meclis kararları üzerinde tesirli olmak istemiştir. Meclise Rum üye soktuğu gibi, Jandarma teşkilâtına da Rum Jandarmalar alınması için idare meclisine baskı yapmış fakat üyeler bu baskıya boyun eğmeyerek kararı imzalamamışlardır(75).

Yüzbaşı Farel'in Kars'a dönüşünden sonra Türkler teşkilatlanma işine hız verdiler. 25 Mayıs 1919'da İngilizlerin kurduğu Meclis-i idare toplanarak kendi kendini feshedip, Yusuf Ziya Bey'in başkanlığında(76) "Oltu Şûra Hükümeti"ni kurdu(77). Başkanlıktan ayrılan Ramiz Bey Hükümette üye olarak görev aldı. Oltu İslam Terakki Komitesi üyeleri de Hükümetle görev alarak onunla organik bir bağ içerisinde çalışmışlardır(78).

HAŞIMOĞLU, Hatırında (s.8.9) Şunları aktarmaktadır:

"Farel'in kurduğu Ramiz Bey başkanlığındaki "Meclis-i idare" lagvedilerek "Oltu Şûra Hükümeti" kuruldu. Başkanlığına da Ziya Bey getirildi. Hükümetin sınırları: Sarıkamış, Göle ve Artvin kazaları ile 1914 Türk-Rus sınırı. Kars'tan İngiliz subayları sık sık Oltu'ya gelir, idarenin Ermenilere verilmesini talep eder, bir tehdit savurur giderlerdi. Rahatımızı bozmak için de Ermenileri hudutta tevavüze teşvik ederlerdi. Ermenilerden başka hudut tevavüzlerine Rumlarda başlamıştı. Ermeni ve Rumlarla, Oltu Şûra Hükümeti arasında tahditkâr mektupları, pretostolar olurdu."

Oltu'lular son bir yıllık dönemde çok hareketli hadiselerle şahit oldular. Bir taraftan Ermeniler, bir taraftan Rumlardan, diğer taraftan da onların koruyucusu İngilizler sürekli olarak Şûra Hükümeti yöneticilerine baskı yaptılar. Yüzbaşı Farel'in Oltu'ya gelişi özellikle Rumlardan düşmanca davranışlarını su yüzüne çıkarmıştır. Tortum'da bulunan eski Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Hariciye Nazırı Fahrettin (Erdogan) Bey'e Kaymakam Mehmed Ramiz imzasıyla yazılan 7 Mayıs 1919 tarihli telefon yazısı bu gerçeği ortaya koymaktadır. Yazının örneği aşağıdaki gibidir(79):

OLTU, 7.5.1919

Tortum'dan Fahrettin Bey'e,

"Oltu'da bulunan ingilizlerin eşyalarını Merdini-
nik'e götüreren arabalardan Oltu'lu Abdullah'ın hizmet-
kârı Ali ile, Harullah'ın hizmetkârı Niyazi avdetle-
rinde, Karınca düzü denilen nam mahalde önlere Rum
eşkiyaları müsellağ olarak kesmiş ve merhumları
tüfekle cerhetmişlerdir. Ve bunlardan başka orada
bulunan Muşeh karyeli Dursun'u gene cerhetmişler.
Avunder karyeli bir adamı da yine katletmişlerdir.

Urumları böyle teslih edip, eşkiya haline getiren
buraya gelen İngiliz Zabiti Yüzbaşı Farel'dir. Çünkü
islamın ellerinden silahları topladı, Rumların
ellerine verdi. Bu fenalığı açıktan açığa yaptı.
Lütfen bu meseleyi doğrudan doğruya İstanbul'daki
Avrupa Devletleri Müemessillerine bildirmenizi
arzeyleriz, efendim."

Oltu Kaymakamı Mehmed Râmiz

Ermeniler, Türkleri kuvvetle sindiremeyeceklerini
anladıklarından işi politikaya dökmüşler, Oltu ve köy-
lerinin Ermenistan sınırları içine girdiğini beyanname-
lerle duyurmak istemişlerdi. Bu beyannamelerin birçoğu
Türk kuvvetlerini çarpışmaya sokmadan dağıtım amacını
taşıyordu. 9 Haziran 1919 tarih ve Bardız Müfreze Komu-
tanı Yüzbaşı Faramyân imzasıyla dağıtılan beyanname bu
bakımdan çok ilgi çekicidir. Yüzbaşı Faramyân bu beyan-
namesinde halkı silah bırakmaya çağırıyor, orduya karşı
gelenlerin şiddetle cezalandırılacaklarını hatırlatarak
Bardız'lıları tehdit ediyordu. Oltu Şûra Hükümeti, 20
Haziran 1919 tarih ve Yusuf Ziya imzalı karşı beyanname
ile Yüzbaşı Faramyân'a sert bir cevap vererek şöyle
söylüyordu: "Öz Türk babalarımızın mübarek yâdigarı
olan yurdumuzda Ermeni baykuşu ötemez. Biz buraların
Ermenistan olduğunu bilmiyoruz. Ve hiç birimiz Ermeni
boyundurugu altına girmeye tahammül edemeyiz"(80).

Türklerin direnişi ve azimle karşı koymaları ne
İngiliz ve ne de Ermenileri düşüncelerinden çevireme-
mişti. Bir yanda savaşlar devam ederken diğer yanda da
politik görüşmelerin ardı arkası kesilmiyordu. İngiliz-

lerle Ermeniler Oltu'yu Ermenistan sınırları içine katmaya kararlıydılar. Çalışmaları bunu gösteriyordu. İkide bir mektup veya haber göndererek Oltu Şura Hükümeti'ni görüşmeye çağırıyorlardı. Ermenilerin bu tip çağrılarında biri kabul edilmiş, Rum asıllı Paşalof başkanlığındaki bir Ermeni heyeti Oltu'ya gelerek hükümet ilgilileri ile görüşmeler yapmıştı. Paşalof'un teklifleri de yine Oltu'nun Ermenistan'a katılmasıyla ilgiliydi. Paşalof, kendisinin Ermeni Hükümeti tarafından Oltu'ya mutasarrıf tayin edildiğini bildiriyor, resmi dairelerin ve yönetimin Ermeni heyetine teslimini istiyordu. Şura Hükümeti üyeleri, Paşalof'un isteklerini reddetmekle kalmadı, onu heyeti ile birlikte sınırdışı ettiler Paşalof heyetinden sonra, İngiliz Yüzbaşı Fottin önce yalnız, ikinci sefer de Fulter'le birlikte Oltu'ya gelerek aynı teklifi tekrarlamıştı: "Oltu Ermenilere verildiğinden, Türk halkı direnmemeli, en kısa zamanda ilçeyi teslim etmeli." İngiliz subayları, bu istekleri de kabul edilmeyince Kars'a dönmek zorunda kaldılar(81).

Temmuz ayı ortalarında, Cenubigarbi Kafkas Hükümeti zamanında Kars'taki İngiliz Komutanlığıyla hükümet arasında irtibat subaylığı yapmış olan yüzbaşı Prissol'den Şra Hükümeti'ne bir mektup geldi. Prissol mektubunda, 30 Temmuz 1919'da Oltu'ya gelmek ve hükümet üyeleri ile görüşmek istediğini yazıyordu Hükümet Prissol'ün bu isteği kabul ederek Oltu'ya gelmesine izin verdi. Görüşmeler çok mutedil bir hava içerisinde geçti. Yüzbaşı, önceki İngiliz subayları gibi sert davranmıyor, alttan alıyordu. İlgililerle yaptığı konuşmalardan birinde "Oltu livasının baştan başa Türk ve halkının çok soylu olduğunu gözlerimle gördüm ve tanık oldum. Ben şahsen buraların Ermeni egemenliği altına girmesini layık görmüyorum. Fakat ne yapayım ki Hükümetimin emrini teblig etmek mecburiyetindeyim" diyerek İngilizlerin, Oltu'nun Ermenilere bırakılmasına dair verdikleri emri bildirdi. İstegine olumsuz cevap alan Yüzbaşı, Hükümetine karşı taşıdığı sorumluluktan dolayı bu konuda resmi bir nokta vereceğini, Oltu halkından alacağı karşılığı da İngiliz yöneticilerine bildireceğini açıkladı. 1 Ağustos 1919 tarihli İngiliz notasında Oltu ve dolaylarının Ermenistan'a verilmiş

olduğu öne sürülüyor, bu sebeple halkın en kısa zamanda silah bırakarak Ermeni yönetimini benimsemesi isteniyordu. Yüzbaşı Prissol'un notası, Şura Hükümeti üyelerini harekete geçirdi. İlçe ve köylerden toplanan halk, Oltu'da büyük bir protesto yürüyüşü yaptı. İngiliz notasına verilen 7 Ağustos 1919 tarihli karşılıkla, Ermeni egemenliğine girme istekleri yeniden reddedildi. Notasına olumsuz karşılık verilen Yüzbaşı Prissol, Oltu'dan ayrılarak Kars'a gitti(82).

Siyasi görüşmeler devam ederken, cephelerdeki fiili hareketler eksilmiyordu. Ermenilerin davranışları yetişmiyormuş gibi Rumlar da teşkilatlanmışlar, Türk köylerine düzenli bir şekilde saldırıya geçmişlerdi. Göle'ye bağlı birkaç Türk köyü yakılmış, halkına işkence edilmişti. Oltu Şura Hükümeti Rumların insanlık dışı davranışlarını protesto etmiş, bundan sonra her hareketlerine karşılık verileceğini bildirmişti. Nasıl olsa sınırları içerisinde yaşayan bir çok Rum vardı(83).

31 Ağustos 1919'da Kafkas Rumları Başkanı Ivan Kalçinof'tan Hükümet üyelerine bir mektup gelmiştir. Kalçinof mektubunda bazı tehditler savurduktan sonra, Bardız, Posik, Pancurot ve Merines köyü Rumlarının serbest bırakılmalarını istiyordu. Mektubun bazı yerlerinde de sık sık Türklerle Rumların dostlukları tekrarlanıyor, serbest bırakılacak Rumların önce Kars'a sonra da Yunanistan'a götürülecekleri belirtiliyordu. Ivan Kalçinof'un mektubunda verilen 4 Eylül 1919 tarihli cevapta, Rumların serbest bırakılabilecekleri, yalnız bu işin bazı şartlara bağlı olduğu yazılıdır. Şartların başında, köyleri yakılıp yıkılan, zarara uğrayan Türklere tazminat verilmesi gelmektedir. Oltu köylerini boşaltacak olan Rumların mal ve eşyaları tazminat karşılığı alıkonacaktır. Rumlarla, bu şartlar içerisinde görüşmeler yapılip anlaşmaya varıldıktan sonra Oltu'dan çıkmalarına izin verildi. Onlar da Kars-Batum yolu ile Yunanistan'a gittiler(84).

Rumların gidişinden sonra Ermeniler de Sarıkamış ve Göle cephelerindeki saldırıları azaltmışlardı. Ekim ayı içerisinde Oltu cephesine yüklenecekleri söyleni-

yordu. Bu işin güçlüğünü bildiklerinden politik yollarla, kan akıtmadan sonuca gitmeyi birkaç defa denemek istediler. Şimdiye kadar İngiliz temsilcileri göndermişler, mektuplar yazmışlar, tehdit etmişler, fakat bir türlü Oltuluları yola getirememişlerdi. Bu defa da Türk temsilciler gönderecekler, Şûra Hükümetinden Oltu'nun Ermenilere teslimini isteyeceklerdi. Bu amaçla 21 Ekim 1919'da Oltuluların çok yakından tanıdıkları Dr. Esat (Oktay) Bey yanında Ardahan Mutasarrıfı Nahçıvan'lı İbrahim Kadinof, Göle'li Beyaz ve Soro Bey'ler ile İsmail Aga olduğu halde Oltu'ya geldi. Heyet üyeleri o çevrenin tanınmış, saygıdeğer ve gerçekten vatansever kişileri idiler. Ermenilerin isteklerine usulen uymuşlar, onları kuşkulandırmamak için Oltu'ya gelmişlerdi. Bunların gerçek kimlikleri Şûra Hükümeti'nce de bilinmekteydi. Heyet başkanı Dr. Esat Bey, amaçlarını resmi dille açıklayınca tepki ile karşılaştı. Heyet üyeleri, silahları alındıktan sonra toptan tutuklandılar. Sözlü sorgularını yazılı ifadeleri izledi. Gerek sözlü, gerekse yazılı ifadelerinde bilinen şeyleri söylediler. Tutuklama işi bir çeşit danışıklı döğüş idi: Hem Ermenilerin kuşulanmaları önlenecek, hem de tutuklama döneminden heyetin Göle'ye döneceği ana kadar kazanılan zaman içerisinde hazırlıklar yapılacaktı (85).

Oltu Şûra Hükümeti, Dr. Esat Bey heyetinin yaptığı açıklamalar üzerine, Yusuf Ziya Bey başkanlığında 23/24 Ekim 1919 tarihinde toplanarak, önemli savunma kararları aldı. Kararlar gereğince, toplanan kuvvetlerle cephe-ler bir kat daha güçlendirildi. Durumu sağlamlaştırmak için Gürcülerle anlaşma yolları arandı, Kağızman, Batum ve Azerbaycan'la ilişkiye geçildi. Dış görüşmelerin yanı sıra iç işlerindeki aksaklıklar da dikkatle izlendi. Özellikle sancagın iç güvenliği ve düzeni konularına önemle el atılmış, kanun dışı hareketlere izin verilmemiştir. 1919 Ekim ve Kasım ayları Oltu'nun yakın tarihinde büyük önem taşıyan kararların verildiği ve çalışmaların yapıldığı aylardır. Çünkü Oltu Şûra Hükümeti, Ermenilere karşı açtığı mücadeleyi başarılı bir şekilde sürdürmek niyetindeydi. 6/7 Ekim 1919'da yaptığı toplantıda Erzurum'dan onaltı kagını yükü cephane, bir sağlık memuru, bir makineli tüfek ustası, bir tüfekçi ve bir miktar da tıbbi malzeme getirilmesi kararlaştırılmıştı.

Sağlık memuru ve tüfekçilere verilecek ücret, bugday ve arpa satışından elde edilecekti. Türkler ve Ermeniler büyük bir savaş hazırlığı yapmaktaydılar. Ermenilerin kışı hazırlıkla geçirdikten sonra 1920 ilkbaharında Türklere saldıracakları öğrenilmişti(86).

12 Kasım 1919'da, Oltu Şûra Hükümeti "Makasat-ı Aliyye Programı"nı tesbit etti. Programın maddeleri şöyledir(87):

"1- Saadet-i milliyenin temin ve husûlü için bil'umum müslüman ve Türklerin mukaddes "Albayrak" altında birleşmeleri lazım geldiginden bu maksad-ı mukaddesin kuvveden fiile çıkması her ne gibi fedakarlığı icap ettirirse fırka mensubini yemin ederek kabul ve çalışmayı deruhte eyler.

2- Bütün manasıyla bir Türk ve müslüman olan Elviye-i Selâse'de bundan sonra ebediyen Türk ve müslüman hakimiyetini yaşatmak fırkanın aksasını teşkil eder.

3- Altıyüz seneden beri Saltanat'ı Osmaniye ve Hilafet-i Muazzama'ya merbut ve onun bir cüz'ü lâyenfekki iken kırkiki seneden beri Rusya'nın esaret-i mutlakası altında geçmiş Elviye-i Selâse'yi yine anavatana rapt ve ilhaka bu anavatan parçasını bâdema rayet-i Hilâl-i Osmanî sayesinde yaşatmak fırkanın ahîsî âmâlidir.

4- Elviye-i Selâse'yi teşkil eyleyen Kars, Ardahan, Batum, Kagızman ve Oltu arasında sıkı bir irtibat temin edip, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Elviye-i Selâse'ye her türlü vaz'iyet edinceye kadar teşkil edilecek Şuabat-ı mahalliyyi her türlü vesaitle teçhiz ederek din ve kan kardeşlerini Ermeni ve Gürcü gibi hristiyan komitelerinin mezaliminden bilfiil vikaye ve himaye eylemeyi fırka akdes vezaifinden bilir.

5- Fırkanın amâl ve programına hadim olan bir hükümete-Şûra Heyetlerine-Fırka zahir olmayı vecibe addeyler.

6- Mukadderat-ı memleket ve hayat-ı milleti kur-

tarmağa matuf olarak hükümet tarafından tarhedilecek her nevi tekâlifî fırka sevap görmekle istifasını daha temin ve teshil eyler.

7- Elviye-i Selâse mukadderatını, fırkanın programını veçhile halletmek, efkâr-ı umumiye ve metalibat-ı milliyeyi itilaf Devletleri ricaliyle sulh konferansına bildirmek üzere Avrupa'ya murahhas gönderilmesi için hükümetle teşebbüsata girişerek Elviye-i Selâse mukadderatının inkişafını fırka tacil eyler.

8- Meşrûti idare fırkanın kâbe-i âmâli olduğundan Oltu sancığı namına intihab-ı ara ile mebus izamını fırka kendisine farz bilir.

9- Hükümetin müsaadesiyle Elviye-i Selâse'de mektepler açarak nûr-ı maarif'in taamümüne fırka bezi ciht eyler.

10- Şayet Evliye-i Selâse'yi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye idaresine verilmesine Avrupa Düvel-i Muaz-zamasıyla Sulh Konferansı şiddetle muhalefet ederler ve fırka bu muhalefeti izale ve tadile muvaffak olamazsa ırk, din, lisan, mezhep, âsâr-ı bâhire-i İslamiyye ve an'anât-ı müslime-i Türkiye itibariyle Elviye-i Selâse'nin Makam-ı Muallâ-ı Hilafet-i Uzma'ya merbutiyeti baki ve Zir'i himayesinde kalmak şartıyla, Elviye-i Selâse'de Cenubigarbi Kafkas Hükümeti'ni ilan ederek Wilson prensiplerinin 12. maddesinin yalnız milliyet esasına göre taalluk eden ahkâmına binaen hakimiyet-i milliye uğrunda son damla kanına kadar sebat etmeyi fırka kendisine farz bilir.

11- İşbu onuncu madde mahrem tutulacaktır."

Orgütsel önderliği yüklenen Oltu İslam Tarakki Komitesi, 21 Şubat 1920'de yapılan 63 delege il üyenin katılacağı Kongre'de "Komite" sözcüğünü kaldırmak "Fıkra'adını almış, Patilemiştir. Partinin "Makasat-ı Aliyye Programı" aynı zamanda Şûra Hükümeti'nin de programı ilan edilmiş(88), 12 Kasım 1919'da müsvedde olarak hazırlanan bu program temize çekilip devamına şu maddeler eklenmiştir(89).

" 12- Elviye-i Selâse halkı olup mazisi lekesez ve sinni 57'den efüzün ve 24'den dün olmayan her müslüman fıkranın aza-i asliyeti kayıt ve kabul olunur.

13- Cinayetle mahkum veya mazhun olanlar beraat etmedikçe fıkraya kabul olunmazlar.

14- Ahlaksızlığı tebarüz ve tabayyün eden fırka mensubunu fırka merkez-i umumî heyetinin kararıyla biltecziye fıkradan ihraç olunurlar.

15- Fırka heyet-i merkeziyesi her cuma günü içtima eder.

16- Fırka reis-i mumumisi lüzum gördüğü vakit bilumum fırka mensubunu merkez-i umumiye davet ve celbe selâhiyettardır.

17- Aktedilecek umumî kongrede aza-i asliyeden mazeretsiz bulunan her ferdin yevm-i içtimada merkez-i umumide isbat-ı vücut eylemesi mecburidir."

Kongrede ayrıca şu kararlar alınmıştır(90):

"İşbu Binüçyüz otuzaltı senesi Şubatının yirmibirinci Cumartesi günü, vukubulan davete binaen, zirde vaziülimza zevat, Oltu Mekteb-i iptidaisinde bil'ictima Hüsamettin Bey tarafından Kur'an-ı Kerim'e yemin ettirilerek alaturka saat sekizde İslam Terakki Komitesi müesislerinden Mümtaz Cahit Bey'in ithat-ı nezaretinde "İslam Terakki Fırkası" namı altında icra ve birinci kongre aktedilerek ber veçhi zir intihabat yapılarak bu kararname imza edilmiştir:

1- Komite müesislerinden Tahir Beyzade Yusuf Ziya, Salim, Yasin, Bosnalızâde Mümtaz Cahit, Ahmet Beyzâde Nazım, Edo Beyzâde Tahir, Kara Cibozâde Bahri Bey, Sefer Efendizade Ahmet, Hafız Halil Efendizâde İsmail, Terpink'li Molla Mehmetoglu Molla Veysel Efendiler ile Sıhsor karyeli Mustafa oğlu Mehmet Aga tarafından düşünülüp zamanın nezaketine binaen, harfiyyen mevki-i tatbika vaz'edilen "Maksatı-ı Alliyeye Programı" Mümtaz Cahit Bey tarafından kıraat olunarak aynen kabul ve taahhüt edildi.

2- Programın serlevhasında bulunan "Oltu İslam Terakki Komitesi" yerine "Oltu İslam Terakki Fırkası" yazılıp cemiyetin bu isimle tevsimi karargir oldu.

3- İslam Terakki Fırkası liderliğine fırka müessislerinden Tahir Beyzâde Yusuf Ziya Bey ittifak-ı ara ile intihap edildi.

4- Nevahi ve kurada açılacak Şaabat müdüriyetine de mektep muallimi Hüsamettin Bey ekseriyet-i ara ile kabul edildi.

5- İslam Terakki Fırkası mes'ul kâtib-i umumiliğine ve kongre riyasetine Mümtaz Cahit Bey ittifak-ı ara ile tayin ve intihap olundu.

6- Fırkanın merkez-i umumi azalıklarına Ahmet Beyzâde Nazım, Tahir Beyzâde Yasin, Edo Beyzâde Tahir Beyler ile, Sefer Efendizâde Ahmet ve Ürtülü karayyeli Hafız Mehmet Efendizâde Hüseyin Sırrı Efendizâdeler ile, Sihsor'lu Mehmet ve Bahçecik'li Feyyaz Agalar ekseriyeti ara ile intihap ve kabul edildiler.

7- Lispek nahiyesi fırka murahhaslığına Molla Veysel ve nahiyeye şube kitabetine Molla Mustafa Efendiler ve Peneskirt nahiyesi fırka murahhaslığına Rüştü Beyzade Mecit Bey ve nahiyeye-i mezkur şube kitabetine Hafız Polat Efendi ve Karnavas merkez-i fırka murahhaslığına Refik Bey ve şube memurluguna Memi Agazade Reis Agalar ekseriyeti ara ile intihap ve kabul olundular.

8- Cemiyetin resmi mühürünün (bir hilâl ve bir yıldız olarak hilâlin içerisine "Oltu İslam Terakki Fırkası") ibaresi yazılması karargir olundu.

9- Elviye-i Selâse, Hilafet-i Muazzama ve bilhassa Oltu Sancagı'nın mukadderatiyle alakadar olan mesailin hal ve müzakeresi icap ettiği takdirde fırkanın heyet-i umumiyesini celbetmek selahiyeti makam-ı riyasete verildi.

10- Alel'umum mesail-i müstacele ve adiyenin hal

ve tesviyesi reis ve katib-i mesul ile merkez-i umumi azalarının içtimai şart kılınarak mumaileyhine selahiyet itası taht-ı karara alınarak alaturka saat 11'de Fırka reisi Yusuf Ziya Bey tarafından kongre tatil edildi."

Bundan sonraki çalışmalar bu "Kararname"nin ruhuna uygun olarak yapılacak, Oltu'nun bir an önce Türkiye'ye ilhakı sağlanacaktı. Türkiye ile birleşmek için yapılan çalışmaların esasını, Oltu'yu sulh konferansında temsil edecek bir delegenin seçimi oluşturuyordu. Seçilecek olan Oltu delegesi, Elviye-i Selâse için de çalışacaktı. Önce İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcileriyle görüşecek, daha sonra Avrupa'da toplanacak olan Sulh Konferansına Türk heyeti ile birlikte katılacaktı(91).

Nitekim 11 Mart 1929'da Tahir Beyzade Yasin (Haşimoğlu), Şûra Hükümeti tarafından İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcileri ile görüşmek üzere delege seçildi ve kendisine bir "Vekaletname" ve "İtimatname" (92) verildi. Aynı gün Oltu'lu "müntahib-i sâni"(ikinci seçmen)'ler Tahir Beyzade Yasin ile Hamşizade Rüstem Beyleri İstanbul Meclis-i Mebusan'ına milletvekili seçtiler. Bu seçim Oltu Belediye meclisi ve Şûra Hükümeti'nce de onaylandı. Amaç, Oltu'yu kısa yoldan ve resmi kanallarla Türkiye'ye katmaktı. 12 Mart 1920'de Oltu milletvekilleri Tahir Beyzade Yasin (Haşimoğlu) ile Hamşizade Rüstem Beyler Meclis-i Mebusan'a katılmak üzere İstanbul'a hareket ettiler. Yasin Bey, aynı zamanda Avrupa'da yapılacak sulh konferansına Türk heyeti ile birlikte katılma ve Oltu Şûra Hükümeti'ni temsil yetkisini de taşıyordu(93).

16 Mart 1920'de, Oltu Milletvekilleri, Erzurum'da iken İstanbul'un itilaf Devletleri'nce işgal edildiğini ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtıldığını öğrendiler. Bunun üzerine Vilayeti Şarkıyye Müdafaa-i Hukuki Milliye Cem'iyeti üyeleri ve 15. Kolordu Komutanı General Kazım Karabekir ile görüşmeler yaptılar. Görüşmelerden sonra İstanbul'a gitmekten vazgeçildi, yeniden kurulacak olan Hükümet Hey'etine katılmak üzere beklemeye karar verildi. Rüstem Bey Oltu'ya döndü(94).

23 Nisan 1920'de T.B.M.M. Ankara'da toplandı. Oltu Şûra Hükümeti, Erzurum'da bekleyen Yasin Bey'i T.B.M.M.'ne katılmak üzere Ankara'ya hareket ettirdi 17 Mayıs 1920'de Yasin Bey, T.B.M.M.'ne katıldı. Meclis, kandidatesini Oltu Sancagı milletvekili olarak kabul etti. Aynı oturumda Oltu'nun anavatanla birliştiği alkışlarla ilan edildi. Meclis, Şûra Hükümeti Reisi Yusuf Ziya Bey'i Oltu Mutasarrıflığına atadı. Aynı gün Yasin Bey, T.B.M.M. kürsüsünde Oltu'nun anavatanla birleşmesi konusunda uzun bir konuşma yaptı(95).

2. Yönetimi:

a) Yönetim ve Hukuk İşleri

Şûra Hükümeti, bir başkan ve üyelerinden kurulu idi. Yusuf Ziya Bey, ilk Hükümet başkanıdır. Başkanlık görevini İngilizlerin kurduğu İdare Meclisinin kendi kendini feshetmesinden sonra, Şûra Hükümetinin kurulduğu gün almıştı. Daha önce Mehmet Ramiz Bey, hem İdare Meclisi Başkanlığına, hem de kaymakamlığa bakıyordu. Şûra Hükümeti Reislığı, bir ara geçici olarak Bahri Bey'e verilmişti. Bu konuda alınmış resmi bir karar yoktu. Yusuf Ziya Bey ile Bahri Bey mevcut birliği kuvvetlendirmek ve İngiliz nüfuzunu kırmak için böyle bir yola başvurmuşlardı(96).

Oltu'nun mülki, askeri ve adli teşkilatları mutasarrıflığa bağlıydı. Şakirzade Ahmet Bey Cenubigarbi Kafkas Hükümeti zamanında, Mehmet Ramiz Bey İdare Meclisi zamanında vekaleten, Yusuf Ziya Bey'de hem Şûra Hükümeti zamanında, hem de T.B.M.M. Hükümetine katıldıktan sonra Oltu Mutasarrıflığı yapmışlardır. Yusuf Ziya Bey, 1921 yılında TBMM Hükümetince görevden alınmıştır(97).

Mutasarrıfın görev ve yetkileri, Şûra Hükümeti'nin 27 Aralık 1919 tarihli toplantısında düzenlenen "Nizamname-i Mahalli" de belirtilmişti. Buna göre Oltu sancagı mutasarrıfı, mülki, askeri ve adli teşkilatların başı sayılmakta idi. Sancagın iç ve dış politikasını ilgilendiren konularda büyük yetki sahibi olmasına karşılık, hukuk işlerine-tarafsızlığı sağlamak

amacıyla-pek karışmazdı. Hukuki konulardaki amirliği sadece şekilden ve formaliteden ibaretti. Mülki, askeri, asayiş ve dış politika konularında herhangi bir meseleyle karşıladığı zaman, mutasarrıf emrindeki memur ve kumundaları toplar, durumu onlarla görüşürdü. Bucak müdürü ve daha aşağı görevlerdeki memurları işten çıkarmak veya işe atamak mutasarrıfın görev ve yetkileri içerisindeydi. Diğer teşkilatlardaki memurların atanma ve işten çıkarılmaları ise hükümete aitti(98).

Ölüt Şûra Hükümeti, hukuk işlerine ayrı bir önem vermiştir. Türk kanunları esas alınarak hareket edilmiş, suç işleyerek mahkeme karşısına çıkanlar bu kanunlara göre yargılanmışlardır. Yargıçlar Kurulu; bir başkan, iki üye, bir kadı ve oy yetkisi olmayan bir zabıt katibinden kuruluydu Adam öldürme davalarına liva mahkemeleri bakar, adi suçları ise kaymakamlar çözümlenmeye çalışırlardı. Kaymakamların yedi, bucak müdürlerinin dört, köy muhtarlarının bir, mutasarrıfın da onbeş gün tutuklama yetkisi vardı(99).

Hükümetin asayiş işlerini jandarma teşkilatı yürütürdü. Jandarmaların seçimi, kayıt ve kabulleri Jandarma Genel Komutanlığı'na yapılırdı. Mutasarrıfın emriyle kurulan üç kişilik bir kurul, Jandarma Genel Komutanı başkanlığında toplanarak, jandarma erlerinin seçimini yapardı. Adalet, yönetim, posta ve asayiş işlerinde çalıştırılan jandarmalar, Jandarma Genel Komutanlığı'ndan emir alırlardı. Her Jandarma erine bir silah ve bir de at verilirdi. Jandarma Genel Komutanı, mahkeme esnasında savcı bulunmazsa savcı vekilligide yapardı(100).

Şûra Hükümeti, belirli günlerde Hükümet Başkanının başkanlığında toplanarak gündemindeki maddeleri görüşür, karara bağlardı. Kararları ilgili görevliler uygular, anlaşmazlık çıktığı zaman Hükümet araya girerdi. Toplantı günlerinde Hükümet üyelerinin rahatsız edilmeleri ve tesir altında kalmadan çalışabilmeleri için toplantı salonunun kapısına bir nöbetçi konulurdu(101).

b) Eğitim ve Öğretim İşleri

Şûra Hükümeti, eğitim ve öğretim işlerine de önemle eğilmişti. Hükümet kurulur kurulmaz Oltu'da bir ilkokul açılmış, 2800 kuruş aylıkla öğretmen tutulmuştu. Öğretmene verilen aylık hükümet başkanına verilen aylıktan 200 kuruş eksikti. Bu miktarlar Şûra Hükümeti'nin eğitim ve öğretime verdiği önemi göstermektedir. İlkokulda Türkçe öğretim yapılırdı. Ders kitapları, yardımcı kitaplar ve piyesler önceden Rusçadan çevrilir veya Türkçe'ye adapte edilirdi. Daha sonra bu gibi okul araçları Erzurum'dan getirilmeye başlandı. Oltu ilokulunda yetişkinlerin eğitiminde zaman ayrılmıştı. Belirli günlerde verilen konferans ve müsamerelerle halk aydınlatılmaya çalışılırdı(102).

c) Askerlik

Oltu Şûra Hükümeti, askerlik işlerini düzenlemek amacıyla 27 Nisan 1920'de bir "Ahz-ı Asker Talimatı" çıkarmıştı. Bu talimata göre, babası sakat olan, evinde kendisinden başka çalışacak kimsesi olmayan gençler askere alınmayacaklardı. Ayrıca her aileden sınırlı sayıda asker alınır, kaymakamlar, bucak müdürleri ve jandarma teşkilatında çalışanlar askerlik yapmazlardı. "Ahz-ı Asker Talimatı", 27 Nisan 1920'de çıkarılmasına rağmen teşkilatlanma işine daha önceden, 6 Ekim 1919'da başlanmıştı. Bu tarihte Bahçecik, Böcekli, Tecrek ve Terpink köylerinden toplanan milis kuvvetleri eğitime tabi tutulduktan sonra cephe komutanlıkları emrine verilmişlerdi. Şûra Hükümeti zamanında mecburi askerlik yaşı 18-35 yaşları idi(103).

d) Vergiler ve Maliye İşleri

Şûra Hükümeti, vergi işlerini "Maliye Memurluğu" kanalıyla yürütürdü. İthalat ve ihracat işlerinden alınan vergilere de "Rüşûmet Müdürlüğü" bakardı. Vergiler, halkı ezici miktarda değildi. Para sıkıntısı çekilmesine rağmen halk Hükümete yardımcı olmak için vergi işlerini aksatmazdı. İthal ve ihraç maddelerinden alınan vergilerden başka esnaftan, kahvehane ve kira-hathanelerden, ticaret amacıyla sınır dışına çıkanlar-

dan da vergi alınırdı.Oltu Şûra Hükümeti'nin, "İthalat ve İhracat Yönetmeliği" 8 Ocak 1920'de; "Rüsûmat Yönetmeliği" 6 Ocak 1920'de hazırlanmıştı(104).

3. TBMM'ne Katılması

Oltu Şûra Hükümeti, 13 ay kadar varlığını sürdürdüktan sonra, 17 Mayıs 1920'de dağılarak TBMM Hükümetine katıldı. 28 Haziran 1920'de Binbaşı Atıf Bey komutasındaki 90 kişilik 3. Taburun Oltu'ya girmesiyle, Oltu Şûra Hükümeti'nin Türkiye'ye katılma kararı askeri bir hareketle pekiştirilmiş oldu(105).

Haşimoğlu hatıratında (s.15,16) milletvekili olarak TBMM'ne katılmasını şöyle aktarmaktadır:

"Erzurum'dan Mebus seçilen Durak (Sakarya) Bey'le anlaştık; O'nun şahsi atlı arabasıyla yola çıktık. Kolordu Vilayet erkanı birçok sivil ve talebe, İstanbul kapısında bizi uğurlayışlarında, Kazım Karabekir Paşa ve Durak Bey birer konuşma yaptılar. Ben de, Türkçem kıt olugundan, Cevat (Dursunoğlu) Bey'in yardımıyla, hazırladığım konuşmayı yaptım. Bize muhafız verilmedi. Kazım Karabekir Paşa iki maver ve bir miktar da mermi verdi. Bizi kendimiz koruyacaktık... Çeşitli engellerle Erzurum'dan çıktığımızın 19. günü Ankara'ya vasil olduk.Yolda birkaç yerde, bulunduğumuz yerin basılacağı söylendi. Güvendiğimiz yanımızdaki iki maverdi.

Ankara'da bizi Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey karşıladı. Mihmandarımızda O zat idi.Yatmak için Darulmualliminde yer ayrılmıştı. Hanlarda yer yoktu ... Ne suretle ve kim tarafından tahsis edildiğini bilmediğim faytonlarla, Süleyman Necati Bey'in rehberliğinde, Ziraat mektebinde oturan Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete gittik. Ankara'ya yeni gelen Mebuslar da vardı.Millî mücadeleye atılmış bulunan Mustafa Kemal Paşa, muvaffak olabilmek için, maddi ve manevi her yönden destek beklediğinden, 42 sene anavatanından ayrı, esaret hayatı yaşamış ve şimdi de müstakilen mücadele halinde bulunan, Anavatan parçası olan Oltu'nun temsilcisi olman itibariyle en çok benimle

ilgilendiler. Kazım Karabekir Paşa, Halit Bey, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Oltu'nun silahlı kuvvete ve idaresi hakkında birçok sorular sordu Edindiği bilgiden memnun kaldığı yüzünün hatlarından belli idi... Millet Meclisine çağrıldığım gün, Millet Meclisinin karşısındaki bahçede, icap ederse, Mecliste yapacağım konuşmayı hazırlarken, çağrı zili çaldı. Kalktım, Millet Meclisine gittim. Kürsüye davet edilmem üzerine kürsüye çıktım. Reis Mustafa Kemal paşa ile, hitabet kürsüsünden uzanarak el sıkıştıktan sonra, dönüp konuşmamı yaptım. Yerimden kalkıp kürsüye gidinceye kadar, Mustafa Kemal Paşa ile el sıkışırken, konuşmayı yapıp yerime dönünceye kadar, alkış devam etti. Bu tezahurat benim şahsıma değil, 42 sene ayrı yaşadığı vatanın bir parçasına kavuşma sevinç ve heyecanı idi... Konuşmalarda Oltu Hükümet Reisi Ziya Bey'in Oltu'ya Mutasarrıf tayini, Oltu'ya yardım edilmesi, Oltu'nun ilhakından doğan sevinç ve memnurluk izhar edilmişti... Millet Meclisine 13 Mayıs 1920'de katıldım. Konuşmam birkaç gün sonra oldu.

Oltu yalnız başına yapmakta olduğu mücadele sonunda, İstiklal mücadelesine yeni başlamış olan Büyük Kardeşi Türkiye ile birleşerek, kader ve güç birliği kurulmuş oldu.

Türkçemi süratle ilerletmek için Darülmuallimin Müdürü Kemal Bey'i kendime hoca tuttum ve sürekli çalışmaya başladım."

IV- OLTU ŞURA HÜKÜMETİ'NDEN SONRAKI TARİHSEL GELİŞİM

Oltu Şura Hükümeti, cephelerdeki hazırlığı 28 Haziran 1920'den çok önceleri başlatmış, sonuna kadar mücadele ve direnme göze alınmıştı. Rumların Yunanistan'a gitmeleri, Gürcülerin de harekâtlarını durdurmaları Türklerin işini kolaylaştırıyordu. Soguklar yüzünden 1919 sonbaharı ile 1920 kışında iki tarafça da herhangi bir savaş teşebbüsüne yeltenilmedi. 1920 ilbaharında büyük çapta bir Ermeni saldırısı beklenirken, Kızıldordu aniden Azerbaycan'ı işgal ederek Ermenistan sınırları üzerinde görüldü. Bu durum Ermenilerin Oltu cephesine verdikleri önemi azalttığından Oltulular daha iyi hazırlama fırsatı buldular. Narman ve Bardız'dan da takviye birlikleri alarak dört milis taburu kurdular. I. ve II. milis taburları Avunder bölgesine, III. ve IV. milis taburları da iki toplu batarya ve bir makineli tüfek takımı ile Kosor bogazına ayrıldı(106).

Mayıs 1920 sonlarında Ermeniler, Sovyetlerle anlaşma yaptıklarından Kızıldorduya karşı mevzilendikleri birliklerini Oltu ve Bardız bölgelerine çektiler. İlk Ermeni saldırısı, 19 Haziran 1920'de Göle üzerinden Avunder-Tuterkuş yönüne yapıldı. I. ve II. Oltu milis taburları güç bir duruma düştüler. Fakat kısa zamanda Yusuf Ziya Bey ve arkadaşları yerli kuvvetleri harekete geçirerek milis taburlarının yardımına koştular, onları imhadan ve esirlikten kurtardılar. Geri çekilen I. ve II. milis taburları Penek Kaymakamı İzzet Bey'in 50 piyade ve 20 süvarisiyle takviye edilerek Koçuk Kışlağı ve Ersinek yaylalarını tuttular. Bu sırada 9. Kafkas Tümeni Komutanı Yarbay Halid Bey, emrindeki alay ve müfreze komutanlarına verdiği emirle, Oltu-Bardız cehesinin kuvvetlendirilmesini istiyor, yeni birlikler yetişinceye kadar direnilmesi konusunu öne sürüyordu(107).

Doğu Cephanesi Komutanlığı, Bardız ve Oltu bölgesini elde bulundurmak istiyordu. Bu sebeple; 21 Haziran 1920'de, 9. Kafkas tümenine verdiği emirde: "Oltu'nun elde bulundurulmasının çok lüzumlu olduğunu,

halen Oltu sancagındaki kuvvet yetmiyorsa, tümenden en çok bir tabur, iki top ve Bir makinalı tüfek bölüğü ile Oltu Müfrezesinin takviye edilmesini ve 22/23 Haziran'da cepheye girecek olan 8.Alayın 1. Taburunun Tümen emrine verildiğini" bildiriyordu. Bu emir üzerine 9. Kafkas Tümen Komutanı, Zivin'deki 28. Alayın 1. Taburunu Bardiz'a ve 29.Alayın 1. Taburunu da Oltu'ya sevketti. Oltu Mutasarrıfı Yusuf Ziya Bey, 22 Haziran 1920 tarih ve 19 nolu telgraf yazısı ile durumu 9. Tümen Komutanı Yarbay Halid Bey'e bildiriyor, "vaziyetin sağlam bir hale ifrag edildiği"ni yazıyordu(108).

D İ P N O T L A R

- (1) TANOR, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, s.11.
- (2) TANOR, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, s.11.
- (3) TANOR, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, s.101
- (4) Yurt Ansiklopedisi, s.2712.
- (5) KIRZIOĞLU, Milli Mücadelede Kars, s.1-KIRZIOĞLU "Kars Milli-Şûra Hükümeti",s.949-ARSLANOĞLU, Kara Günlerinde Kars'ımız, s.7-ARSLANOĞLU, Kars Milli İslam Şûrası, s.70-ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.17.KONYALI, Erzurum Tarihi, s.520-ÇETİNKAYA, "Ardahan'ın Yeri ve Kongresi", s.984-GÖKDEMİR, "Aras Türk Hükümeti", s.287-OLTU, s.38.
- (6) KONYALI, Erzurum Tarihi, s.520-ARSLANOĞLU, Kara Günlerinde Kars'ımız, s.7-ARSLANOĞLU, Kars Milli-İslam Şûrası, s.71-KIRZIOĞLU, Kanada Karsına Armağan, s.12-KIRZIOĞLU, Kars Milli-Şûra Hükümeti, s.949.
- (7) Yurt Ansiklopedisi, s.2713.
- (8) KIRZIOĞLU, Kars Milli-Şûra Hükümeti, s.950-ARSLANOĞLU, Kara Günlerinde Karsımız, s.7-ARSLANOĞLU, Kars Milli-İslam Şûrası, s.71,75.
- (9) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.17.
- (10) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.19.
- (11) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.20-OLTU, s.39.
- (12) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.20.
- (13) Yurt Ansiklopedisi, s.2712.
- (14) ARSLANOĞLU, Kara Günlerinde Kars'ımız, s.20.
- (15) Yurt Ansiklopedisi, s.2712-ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.20.
- (16) ARSLANOĞLU, Kara Günlerinde Kars'ımız, s.20.
- (17) KIRZIOĞLU, Kars Milli-Şûra Hükümeti, s.952-ARSLANOĞLU, Kars Milli-İslam Şûrası, s.76-KIRZIOĞLU, Kanada Karsına Armağan, s.12.
- (18) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.20-OLTU, s.39.
- (19) ONAL, "Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü", s.311-ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.25-OLTU, s.42.
- (20) Yasin Akdag HAŞIMOĞLU, Oltu Şûra Hükümeti'nin temsilci olarak ilk dönem TBMM'ne katılmıştır. Oltu'nun yakın tarihine dair el yazması hatıratı, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü arşivi yazma hatıratlar kısmında bulunmaktadır.

- (21) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.22-OLTU, s.39. Haşimoğlu Hatıratı, s.1.
- (22) ARSLANOĞLU, **Kara Günlerinde Karsımız**, s.97-KIRZIOĞLU, **Kars Milli Şûra Hükümeti**, s.955-Plebisitinin ayrıntılı sonuçları için bkz: ARSLANOĞLU, **Kars Milli İslam Şûrası**, s.124-125.
- (23) Bu Heyete Oltu temsilcisi olarak, daha sonra kurulacak olan Oltu Şûra Hükümeti'nin başkanlığını yapan Yuzuf Ziya Bey'de katılmıştır. (Bkz: ONAL, "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey", s.734).
- (24) ARSLANOĞLU, **Kars Milli-İslam Şûrası**, s.130.
- (25) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.34-OLTU, s.48.
- (26) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.39-OLTU, s.53.
- (27) ARSLANOĞLU, **Kars Milli-İslam Şûrası**, s.79-KIRZIOĞLU, **Kanada Kars'ına Armağan**, s.12.
- (28) GOKDEMİR, "Cenubugarbi Kafkasya Türk Hükümeti Muvakkata-i Millisi", s.115.
- (29) ONAL, "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey", s.733.
- (30) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.39-OLTU, s.53.
- (31) ARSLANOĞLU, **Kars Milli-İslam Şûrası**, s.77.
- (32) Beyannamenin metni için bkz: GOKDEMİR, "Aras Türk Hükümeti", s.239-240.
- (33) GOKDEMİR, "Aras Türk Hükümeti", s.243.
- (34) KIRZIOĞLU, **Kars Milli-Şûra Hükümeti**, s.953.
- (35) KIRZIOĞLU, **Kars Tarihi**, s.556.
- (36) ARSLANOĞLU, **Kars Milli-İslam Şûrası**, s.80-ARSLANOĞLU, **Kara Günlerinde Kars'ımız**, s.110-KIRZIOĞLU, **Kars Milli-Şûra Hükümeti**, s.957-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.40.
- (37) ARSLANOĞLU, **Kars Milli-İslam Şûrası**, s.80-KIRZIOĞLU, **Kars Milli-Şûra Hükümeti**, s.957.
- (38) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.40.
- (39) KIRZIOĞLU, **Kars Milli-Şûra Hükümeti**, s.957-958-ARSLANOĞLU, **Kars Milli-İslam Şûrası**, s.81.
- (40) Hükümet üyelerinin isimleri için bkz: KIRZIOĞLU, **Kars Tarihi**, s.556-ARSLANOĞLU, **Kara Günlerinde Kars'ımız**, s.110.
- (41) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.41.
- (42) ÇETİNKAYA, "Ardahan'ın Yeri ve Kongresi", s.984-986-ARSLANOĞLU, **Kars Milli-Şûra Hükümeti**, s.82-83,145- KIRZIOĞLU, **Milli Mücadelede Kars**, s.14-15-ŞİMŞİR **Malta Sürgünleri**, s.26-27-KARABEKİR, **İstiklal Harbimiz**, s.10-11.

- (43) ARSLANOGLU, Kars Milli-İslam Şûrası, s.83-KIRZIOGLU, Kars Tarihi, s.557-Kongrenin çalışmaları ve Hükümetin kuruluş aşmasının ayrıntıları için bkz: ERDOGAN, Türk Elllerinde Hatıralarım, s.166-184.
- (44) Hükümet üyeleri ve genel müdürlerin isimleri için bkz: KIRZIOGLU, Milli Mücadelede Kars, s.18-19-KIRZIOGLU, Kars Tarihi, s.557-ARSLANOGLU Kara Günlerinde Kars'ımız, s.111-ERDOGAN, Türk Elllerinde Hatıralarım, s.181-182-TUNAYA, Türkiye de Siyasal Partiler, s.486-487.
- (45) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.43-44.
- (46) TUNAYA, Türkiye'de Siyasal Partiler, s.487-489.
- (47) Programın metni için bkz: ERDOGAN, Türk Elllerinde Hatıralarım, s.184-186-TUNAYA, Türkiye'de Siyasal Partiler, s.488-489-ARSLANOGLU, Kars Milli-İslam Şûrası, s.85-86-ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.45-47-KIRZIOGLU, Milli Mücadelede Kars, s.21-23-KIRZIOGLU, Kars Milli-Şûra Hükümeti, s.963-964-GOKDEMİR, "Cenubigarbi Kafkasya Hükümeti", s.115.
- (48) KIRZIOGLU, Kars Tarihi, s.558-ARSLANOGLU, Kars Milli-İslam Şûrası, s.232-Baskının ayrıntıları için bkz: TEVHİDİDDİN Hatıratı, s.1-2.
- (49) Beyannamenin metni için bkz: DURSUNOGLU, Milli Mücadelede Erzurum, s.46.
- (50) ARSLANOGLU, Kars Milli-İslam Şûrası, s.129-KIRZIOGLU, Kars Tarihi, s.558-KIRZIOGLU, Milli Mücadelede Kars, s.59-61.
- (51) Bu telgrafların metinleri için bkz:ARSLANOGLU, Kars Milli-İslam Şûrası, s.236-237.
- (52) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.24.
- (53) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.25.-ONAL, "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey", s.733-734-ONAL, "Oltu'nun 50.Kurtuluş Yıldönümü", s.311,312-OLTU, s.42.
- (54) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.26.
- (55) ONAL, "Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü", s.312.
- (56) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.26.
- (57) Oltu ve çevresinde yapılan Ermeni zulmünün ayrıntıları için bkz: KIRZIOGLU, Ermeni Mezalimi, s.107-109.
- (58) ONAL, "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey", s.734.
- (59) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.26.ONAL, "Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü", s.312.
- (60) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.26-27.

- (61) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.29.
(62) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.32.
(63) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.32.
(64) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.33.
(65) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.33.
(66) ONAL, "Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü", s.313.
(67) ONAL, "Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü", s.314.
(68) ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.37-38-**OLTU**,s.52.
(69) ONAL, "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey", s.734- ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.50-**OLTU**, s.54-**ERDOĞAN**, **Türk Elllerinde Hatıralarım**, s.171.
(70) **KIRZIOĞLU**, **Milli Mücadelede Kars**, s.89.
(71) **TUNAYA**, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s.488-**GOK-DEMİR**, "Cenubugarbi Kafkasya Hükümeti", s.116.
(72) ONAL, "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey", s.734.
(73) **TANÖR**, **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları**, s.115.
(74) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.969-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.51.
(75) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.969-970-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.51.
(76) ONAL, "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey", s.734.
(77) **KARABEKİR**,Oltu Şûra Hükümeti'nden. "Halit Bey'in Fırkası" diye söz etmektedir (Bkz: **KARABEKİR**, **İstaklal Harbimiz**, s.25)
(78) ONAL,**Milli Mücadelede Oltu**,s.50,71- **Yurt Ansiklopedisi**, s.27.13.
(79) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.970-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.52- Yazının örneği için bkz: **KIRZIOĞLU**, **Milli Mücadelede Kars**, s.70.
(80) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.970-971 -ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.53.
(81) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.971-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.53-54.
(82) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.972-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.54-55.
(83) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.973-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.56-57. **OLTU**, S.57,58.
(84) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.974-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.57-58.
(85) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.974-ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.58. **OLTU**, s.58.
(86) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.974-975 -ONAL, **Milli Mücadelede Oltu**, s.57-58. **OLTU**, s.58-59.

- (87) Bu program, Yasin HAŞİMOĞLU'nun Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'ne vermiş olduğu belgelerden Saim ONAL tarafından çıkarılmıştır.(Bkz: ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti" s.975-977-ONAL, Milli Mücadele Oltu s.58-60-OLTU, s.59-60.
- (88) TANOR, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, s.116.
- (89) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.977-ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.60-61-OLTU, s.60-61.
- (90) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.977-978 -ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.61-63-OLTU, s.61-62.
- (91) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.979-ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.63-OLTU, s.62.
- (92) Bu belgelerin aslı Yasin HAŞİMOĞLU tarafından Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'ne verilmiştir. Bu belgelerin suretleri için bkz: ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti",s.979-981 - ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.63-67.
- (93) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.974,983 ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.67-69-OLTU, s.66-67.
- (94) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.974-ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.69-70-OLTU, s.67.
- (95) ONAL, "Oltu Şûra Hükümeti", s.974-ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.70-OLTU, s.67.
- (96) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.71- OLTU, s.68.
- (97) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.71-72 OLTU, s.68.
- (98) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.72- OLTU, s.68.
- (99) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.72- OLTU, s.68.
- (100) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.72-73-OLTU, s.69.
- (101) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.73-74-OLTU, s.69.
- (102) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.74-OLTU, s.70.
- (103) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.74-OLTU, s.70.
- (104) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.75-OLTU, s.70.
- (105) Yurt Ansiklopedisi, s.2713.
- (106) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.76-OLTU, s.71.
- (107) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.76-77-OLTU, s.71.
- (108) ONAL, Milli Mücadelede Oltu, s.77-OLTU, s.71-72.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- ARSLANOGLU, Cem Ender; Kars Milli-İslam Şurası (5. 11. 1918-17. 1. 1919) ve Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi (8. 1.1919 - 13.4.1919); Azerbaycan Kültür Derneği Yayını; Ankara, 1986.
- ARSLANOGLU, Cem Ender; 93 Harbinden Sonra (1878-1918) Kırk Yıllık Kara Günlerinde Kars'ımız; Posoflular Dayanışma, Yardımlaşma ve Kültür Derneği Yayını; Ankara, 1987.
- ÇETINKAYA, Haydar; "Milli Mücadelede Ardahan'ın Yeri ve Ardahan Kongresi"; Türk Kültürü Dergisi; Ekim 1968; Sayı:72.
- DURSUNOGLU, Cevat; Milli Mücadelede Erzurum; Ankara, 1946.
- ERDOGAN, Fahrettin; Türk Elllerinde Hatıralarım; 1954.
- GÜKDEMİR, Ahmet Ender; "Cenubugarbi Kafkasya (Türk) Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi"; Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu (20-22 Mayıs 1985)'na sunulan teblig.
- GÜKDEMİR, Ahmet Ender; Aras Türk Hükümeti; 5. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985)'ne sunulan tebligın ayrı basısı.
- HAŞIMOGLU, Yasin Akdag; El Yazması Hatıratı; Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Arşivi Yazma Hatıralar Kısmı.
- KARABEKİR, Kazım; İstiklal Harbimiz; İstanbul, 1969.
- KIRZIOGLU, Fahrettin; Milli Mücadelede Kars (Belgeler); İstanbul, 1960.
- KIRZIOGLU, Fahrettin; "Cenubigarbi Kafkas Cumhuriyeti(Kars Milli-Şura Hükümeti); Türk Kültürü Dergisi; Ekim 1986; Sayı: 72.
- KIRZIOGLU, Fahrettin; Kars Tarihi; Cilt: 1; İstanbul, 1953.
- KIRZIOGLU, Fahrettin; Kuruluşunun 150. Yıldönümünde Kanada Kars'ına Türkiye Kars'ıve Atatürk Üniversitesi'nden Armagan; Erzurum, 1972.
- KIRZIOGLU, Fahrettin; Kars İli ve Çevresinde Ermeni

- KONYALI,** Mezalimi (1918-1920); Ankara, 1970.
İbrahim Hakkı; **Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi**; İstanbul, 1960.
- OLTU;** Oltu Hizmet Birliği Yayını; 1989.
ONAL, Sami; **Milli Mücadelede Oltu**; Ankara, 1968.
ONAL, Sami; "Oltu Şûra Hükümeti ve Oltu'nun Anavatanla Birleşmesi"; **Türk Kültürü Dergisi**; Ekim 1968; Sayı: 72.
- ONAL,** Sami; "Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü", **Türk Kültürü Dergisi**; Mart 1968; Sayı: 65.
- ONAL,** Sami; "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey"; **Türk Kültürü Dergisi**; Ağustos 1968; Sayı: 70.
- ONAL,** Sami; "Dr. Esat Oktay"; **Türk Kültürü Dergisi**; Ağustos 1972; Sayı:118.
- ŞİMŞİR,** Bilal N.; **Malta Sürgünleri**; İstanbul,1976.
TANOR, Bülent; **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)**;AFA Yayınları; İstanbul, 1992.
- TEVHİDİDDİN,** Mamiloglu; **El Yazması Hatıratı**; Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi'nin Polis Müdürü olan TEVHİDİDDİN'in Hatıratı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Kütüphanesinde bulunuyor.
- TUNAYA,** Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Partiler**; İstanbul, 1952.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ;** Türkiye, II II: Dünü, Bugünü, Yarını; Cilt:4.